

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი

ფირათ ჩაქირი

ახალციხის საფაშო 1774-1829 წლებში,
ქუჩუკ-კაინარჯიდან ადრიანოპოლის ზავამდე
(ოსმალური წყაროების მიხედვით)

სპეციალობა: საქართველოს ისტორია

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის

ანოტაცია

ბათუმი - 2020

სადისერტაციო ნაშრომის **დაცვა შედგება 2020 წლის 23 დეკემბერს, 17:00 საათზე**, ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნინოშვილის ქუჩა, №35, აუდიტორია №32.

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბსუ ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე.

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

*ოთარ თურმანიძე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
ნ. ბერძენიშვილის ინსტიტუტის
მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი*

ირაკლი ბარამიძე, ბსუ ასოცირებული პროფესორი

შემფასებლები:

ზაზა შაშიკაძე, ბსუ ასოცირებული პროფესორი

უჩა ოქროპირიძე, ბსუ პროფესორი

*რომან გოგოლაური, სამცხე-ჯავახეთის უნივერსიტეტის
პროფესორი*

სადისერტაციო საბჭოს მდივნი:

ნათა ფარტენაძე, ასოცირებული პროფესორი

საკვლევო თემის აქტუალობა. ისტორიული სამცხეს, სამცხე-საათაბაგოს და მის მთავარ ქალაქს - ახალციხეს დიდი ხნის ისტორია აქვს. საუკუნეთა მანძილზე იგი საქართველოს მნიშვნელოვანი რეგიონი, სამხრეთ კარიბჭე და სტრატეგიული ციხე-ქალაქი იყო, დღეს კი წარმოადგენს სამცხე-ჯავახეთის მხარის და ახალციხის მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ ცენტრს.

როგორც ცნობილია, XVI საუკუნის შუა წლებში გაძლიერებულია ირან-ოსმალეთმა საქართველოში გავლენის სფეროები გაინაწილეს, ამავე საუკუნის ბოლო მეოთხედში კი ოსმალეთის იმპერიამ მოახერხა საქართველოს სამხრეთ მიწებზე დამკვიდრება, რასაც მოჰყვა ახალციხის საფაშოს დაარსება (1579 წ.). XVIII საუკუნეში ამიერკავკასიის ასპარეზზე რუსეთის გამოჩენამ შეცვალა აქ ძალთა ბალანსი. ოსმალეთი აღმოჩნდა ამ რეგიონში გავლენის დაკარგვის საფრთხის წინაშე, რის ერთგვარად პირველი, სიგნალი იყო 1768-1774 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომი და მისი შედეგები. სწორედ აქედან, ანუ 1774 წლის ქუჩუკ-კაინარჯის ზავიდან მოყოლებული ნახევარსაუკუნოვანი პერიოდი გახდა ჩვენი ინტერესის სფერო, ვიდრე 1829 წლის ადრიანოპოლის ზავით ახალციხეში არ დამყარდა რუსული მმართველობა. ვფიქრობთ, ახალციხის საფაშოში ოსმალური ხელისუფლების ბოლო ხუთი ათწლეულის კვლევა მნიშვნელოვანია ქართულ-რუსულ-ოსმალური ურთიერთობების კონტექსტში, მითუმეტეს, როცა ეს არ იყო საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილების ბოლო ეპიზოდი იმ საუკუნეში (მხედველობაში გვაქვს რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომი და მისი შედეგები). ამდენად, მიგვაჩნია, რომ თემა აშკარად არ არის მოკლებული აქტუალობას და მისი ცალკეული საკითხების შესწავლა უდავოდ შეუწყობს ხელს ისტორიულ ჭრილში პრობლემის სწორ და ობიექტურ გააზრებას.

ვფიქრობთ, თემას აქტუალობას მატებს ისეთ ისტორიულ პირთა მოღვაწეობისა და ცხოვრების ბოლო წლების წარმოჩენა, ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II, იმერეთის მეფე სოლომონ II, სელიმ ხიმშიაშვილი, სულეიმან ფაშა ხაზინადაროღლი და სხვა.

კვლევის მიზნები და ამოცანები. კვლევის მიზანია თანამედროვე საისტორიო მეცნიერების მოთხოვნათა შესაბამისად, სამეცნიერო ლიტერატურისა და წყაროების, საარქივო დოკუმენტების კვლევისა და ობიექტურ ანალიზზე დაყრდნობით შევისწავლოთ და

წარმოვაჩინოთ ახალციხის საფაშოს ისტორია რუსეთ-ოსმალეთის ორ ომს შორის პერიოდში: 1774 წლიდან 1829 წლამდე.

ზემოაღნიშნული მიზნის სარეალიზაციოდ დავსახეთ შემდეგი ამოცანების შესრულება: ახალციხის (ჩილდირის) ეიალეთის შესახებ არსებული ქართული და თურქული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის შესწავლა; გარკვევა იმისა, თუ რა ადგილი და როლი ჰქონდა ახალციხის საფაშოს ოსმალეთის ადმინისტრაციულ სტრუქტურაში, როგორი ურთიერთობა აკავშირებდა ოსმალეთის ცენტრალურ ხელისუფლებასთან, რა ურთიერთობები ჰქონდა ქართულ სამეფო სამთავროებთან.

თავიდანვე უნდა შევნიშნო, რომ პროცესების შესწავლას ვახდენთ დინამიკაში, არსებული რეალობისა და ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით. ამიტომაც მიმოხილვას ვიწყებთ ახალციხის საფაშოს დაარსებიდან (1579). რა თქმა უნდა, მოვლენებს ვაშუქებთ მიმდინარე პოლიტიკური პროცესებისა და კავკასიის ასპარეზზე მთავარ მოთამაშეთა საომარი დაპირისპირებების ფონზე. აქ ვგულისხმობთ რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812 და 1828-1829 წლების ომებს და მის შედეგებს. ჩვენი კვლევის საგანია ახალციხის საფაშოს, როგორც სამხედრო-პოლიტიკური, ისე სოციალ-ეკონომიკური საკითხები, მათ შორის დემოგრაფიული ვითარება, მიწათმფლობელობა და სხვა.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე იქნება ის, რომ ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში პირველად მთლიანობაში წარმოჩნდება ახალციხის საფაშო რუსეთ-ოსმალეთის ოთხი ომის პერიოდში, რასაც საბოლოოდ მოჰყვა აქ რუსული მმართველობის დამყარება. უნდა ითქვას, რომ ახალციხის საფაშოს აღნიშნული პერიოდის ისტორია არც ისე ფართოდაა წარმოდგენილი როგორც ქართულ, ისე თურქულ ისტორიოგრაფიაში. ამდენად, ახალი ოსმალური დოკუმენტებით გაჯერებული კვლევა უდავოდ ბევრი ახალი შტრიხის შემომტანი იქნება. აღსანიშნავია, რომ ნაწილი ამ დოკუმენტებისა თან ერთვის ნაშრომს.

ნაშრომის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს თანამედროვე საისტორიო მეცნიერების მიერ შემუშავებულ პრინციპთა და მეთოდთა კომპლექსური გამოყენება, როგორიცაა ქრონოლოგიური, ისტორიულ-შედარებითი, სტატისტიკური, რეტროსპექტული, პოლიტიკური ანალიზისა და სხვა.

ნაშრომზე მუშაობის დროს გამოვიყენეთ ქართული, თურქული ინგლისური, რუსული მასალები და სამეცნიერო ლიტერატურა, ასევე პრემიერ-მინისტრის ოსმალურ არქივში მოძიებული დოკუმენტები, რომელთა დიდი ნაწილი წარმოადგენს პორტას მაღალჩინოსანთა მიმოწერას.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ნაშრომი საინტერესო იქნება საქართველოს ისტორიით, სამეზობლო ურთიერთობების დინამიკით, ახალციხის სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობით, გეოპოლიტიკითა და XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე რეგიონში განვითარებული მოვლენებით დაინტერესებულ პირთათვის, პროფესორ-მასწავლებლებისა და სტუდენტებისთვისაც. მისი გამოყენება შეიძლება უნივერსიტეტებში შესაბამისი საგანმანათლებლო კურსის მომზადებისას. კვლევის შედეგები, თან დართული ბიბლიოგრაფია შეიძლება საყურადღებო იყოს საბაკალავრო, სამაგისტრო და სხვა სახის სამეცნიერო ნაშრომზე მუშაობისას.

საკითხის შესწავლის ისტორია. უნდა ითქვას, რომ ერთი შეხედვით თითქოს მოკლე პერიოდი მოვლენებით საკმაოდ დატვირთულია და, შესაბამისად, სამეცნიერო ლიტერატურაც არც ისე მწირია. თუმცა, უფრო დიდი სიუხვით გამოირჩევა თურქული ისტორიოგრაფია. კონკრეტულად ამ მიმართულებით და ასეთი კუთხით კვლევა არავის უწარმოებია. მიუხედავად ამისა, რეგიონისა და ეპოქის, თუნდაც ცალკეული ასპექტებისადმი მიძღვნილი ნაშრომების გარეშე ჩვენი კვლევა ვერ დაიწერებოდა.

უმნიშვნელოვანესი წყარო ჩვენთვის საინტერესო ისტორიულ რეგიონსა და ეპოქაზე, რა თქმა უნდა, არის ვახუშტი ბატონიშვილის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“. ახალციხის ისტორიის შესწავლა ერეკლე II-ის მოღვაწეობისგან მოწყვეტით შეუძლებელია. ამდენად, ძალიან საყურადღებოა, ასევე, ომან ხერხეულიძის „მეფობა ირაკლი მეორისა“. საინტერესო ცნობებია დაცული ი. გიულდენშტეტდის - ერეკლე მეორის ზეობისას რუსეთის რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრის საქართველოში მოგზაურობის ამსახველ მასალებში.

საქართველოსა და კავკასიის მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი საკითხების შესწავლა ი. ჯავახიშვილისა და ნ. ბერძენიშვილის მეცნიერული მემკვიდრეობის გარეშე შეუძლებელია. ამდენად, ბუნებ-

რევია, ვერც ჩვენ ავუვლიდით მათ გვერდს. სხვა ქართველ ავტორთაგან, რომლებიც ახალციხის ისტორიას შეეხო, უპირველესად აღსანიშნავია პროფ. შოთა ლომსაძის სამეცნიერო მემკვიდრეობა. მან მონოგრაფიულად შეისწავლა სამცხე-ჯავახეთის ისტორია XVIII საუკუნის შუაწლებიდან XIX ს. შუაწლებამდე. მის ნაშრომებში ბევრი ჩვენთვის საყურადღებო საკითხია განხილული და შესწავლილი. მესხეთის ისტორიის ცალკეული საკითხებია წარმოჩენილი ქართველ მკვლევართა და მეცნიერთა შრომებში, რომლებმაც დიდი დახმარება გაგვიწიეს დისერტაციაზე მუშაობისას, მათ შორის: ა. ფრონელი, ზ. ჭიჭინაძე, ს. ფირცხალავა, მ. ჯანაშვილი, თ. ჩიქოვანი, რ. გოგოლაური, მ. ბერიძე და სხვა.

რაც შეეხება თურქულ ისტორიოგრაფიას, საკითხის შესწავლისადმი აქაც არანაკლები ინტერესია. ახალციხის საფაშოს, როგორც ოსმალეთის ადმინისტრაციული ერთეულის ისტორიით, სოციალური და დემოგრაფიული საკითხებით ბევრი თურქი მკვლევარი დაინტერესდა. ჩვენც ძირითადი ყურადღება აქეთ გადავიტანეთ, რადგანაც ეს ნაშრომები, რომელთა დიდი ნაწილი ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებს ეყრდნობა, თითქმის უცნობია ქართველი მკითხველისთვის. ყველას აქ მოტანა და განხილვა, ბუნებრივია, დიდ ადგილს წაიღებს, ამიტომ ჩვენ ძირითად მათგანზე შევჩერდებით:

მკვლევარი მუსტაფა ადილ ოზდერი თავის მონოგრაფიაში - „ჩილდირის (ახალციხის) ათაბაგებისა და მათი შვილიშვილების ისტორია“ [ერზრუმი, 1971] - დეტალურ ინფორმაციას გვაწვდის სამცხის ათაბაგების, ოსმალეთის პერიოდში რეგიონის მართვის სათავეში მყოფი ფაშების შესახებ.

ფერიდუნ აბაბაი თავის ნაშრომში - „ჩილდირის ისტორია“ [ანკარა, 1987] - დიდ ყურადღებას ამახვილებს სიტყვა ჩილდირის წარმომავლობაზე და განიხილავს ჩილდირის რეგიონის ისტორიას. იგივე ავტორი ნაშრომში - „ჩილდირის მმართველობის ორგანიზების პროცესი“ - განიხილავს ჩილდირის ეიალეთის მართვის ფორმას და ადმინისტრაციულ სტრუქტურას.

ჩილდირის ეიალეთის ისტორიას გადმოგვცემს რასიმ ბაირაქტარი თავის წიგნში „ახალციხე-ჩილდირის ბეგლარბეგები“ [ანკარა, 2000]. მასში დიდი ადგილი ეთმობა რუსეთ-ოსმალეთის ომების პერიოდს.

მეჰმეთ ინბაში თავის ნაშრომში - „ჩილდირის ეიალეთი და მისი მმართველები XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში“ [ერზრუმი, 2006] - გვაწვდის ინფორმაციას იმ ფაშების შესახებ, რომლებიც მე-18 საუკუნეში მართავდნენ ჩილდირის ეიალეთს. გარდა ამისა, განიხილავს აღნიშნული პერიოდის ჩილდირის სანჯაყის ეკონომიკურ და სოციალურ მდგომარეობას.

ფაჰრეთთინ ქირზიოღლუ თავის წიგნში - „ოსმალების მიერ კავკასიის დაპყრობა“ [ანკარა, 1998] - განიხილავს ჩილდირის ეიალეთის დაპყრობის პროცესს და გვაწვდის ინფორმაციას დაპყრობის შემდგომ ჩილდირის ეიალეთის ადმინისტრაციული და ეკონომიკური რეორგანიზაციის შესახებ.

იუნუს ზეირექმა თავის ნაშრომში - „ახალციხის რეგიონი და მესხეთელი თურქები“ [ანკარა, 2001] - აღწერა ახალციხის რეგიონის ისტორია, ახალციხის მდგომარეობა და მესხეთელი თურქების პრობლემები უძველესი პერიოდიდან დაწყებული ათაბაგების, ოსმალების, მეფის რუსეთისა და საბჭოთა პერიოდის ჩათვლით.

ახალციხის სანჯაყში, ასევე, სტამბოლში მოღვაწე ფაშების საქმიანობას განიხილავს ლევენტ ქუჩუქი თავის ნაშრომში - „ახალციხელი სახელმწიფო მოხელეები ოსმალეთის ბიუროკრატიაში“ [სტამბოლი, 2015].

მე-19 საუკუნის შუა ხანებში ჩილდირის სანჯაყის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას და იმ პერიოდის ჩილდირის სანჯაყში არსებულ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებას განიხილავს ოქთაი ქიზილქაია თავის ნაშრომში - „ჩილდირის სანჯაყის სოციალ-ეკონომიკური მდგომარეობა XIX საუკუნის შუა ხანებში“.

თანზიმათის შემდგომ პერიოდში ჩილდირის სანჯაყის ადმინისტრაციულ სტრუქტურას განიხილავს ბაჰათთინ ქილიჩი თავის სადისერტაციო ნაშრომში - „ჩილდირის სანჯაყის ადმინისტრაციული სტრუქტურა მე-19 საუკუნეში“ [ყარსი, 2011] და გვიხატავს არსებულ ვითარებას მითითებულ პერიოდში.

საინტერესოა სადიქ მუფით ბილგეს ნაშრომი - „კავკასია ოსმალეთის პერიოდში 1454-1829 (ისტორია-საზოგადოება-ეკონომიკა)“ [სტამბოლი, 2015]. მასში ავტორი განიხილავს კავკასიის ზოგად ისტორიას და მითითებულ პერიოდში ჩილდირის სანჯაყის მდგომარეობას.

რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829 წლების ომამდე ჩილდირის ეია-ლეთის ადმინისტრაციულ, პოლიტიკურ, სამხედრო, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ვითარებას განიხილავს სალიკ დედირმენჯი თავის სადისერტაციო ნაშრომში, რომელიც ეყრდნობა ოსმალეთის იურისტების მიერ შედგენილ ჩანაწერებს ოფიციალურ მასალებს.

ახალციხის საფაშოს ისტორიის, ეკონომიკური და სოციალური ვითარების ცალკეული ასპექტები აქვთ განხილული თავიანთ ნაშრომებში იბრაჰიმ აიქუნს, ესრა ფამუქს, შოთა და იაშა ბექაძეებს, ნები გუმუშს, ჯემალ გოქჩეს და სხვებს.

რაც შეეხება ევროპულ ისტორიოგრაფიას, კავკასიისადმი გარკვეული ინტერესი იქაც იგრძნობა. რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირება, კავკასიის პარალელურად, უფრო დიდი მასშტაბით ევროპის სცენაზეც მიმდინარეობდა და ამ კონტექსტში რეგიონისადმი ყურადღება არცაა გასაკვირი. ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის სამცხესთან დაკავშირებულ საკითხებს სპეციალური გამოკვლევები არ მოიპოვება, თუმცა გლობალური ურთიერთობების კონტექსტში გვხვდება ბევრი საინტერესო ცნობა, რასაც ცალკეულ პარაგრაფებში შევხებით.

რა თქმა უნდა, ჩვენთვის საინტერესო საკითხის ისტორიოგრაფია ამით არ ამოიწურება და არც ჩვენ გვაქვს მისი სრულყოფილად წარმოჩენის პრეტენზია, თუმცა აქ წარმოდგენილი მონოგრაფიები, ცალკეული სტატიები და სამეცნიერო ნაშრომები, ძირითადად ასახავს პრობლემის შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობას

ნაშრომის აპრობაცია. ნაშრომმა წარმატებით გაიარა აპრობაცია ბსუ ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში 2020 წლის 20 ივნისს. ნაშრომის ცალკეული ნაწილი სტატიების სახით გამოქვეყნდა სამეცნიერო ჟურნალებში, წაკითხული იქნა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე.

ნაშრომის სტრუქტურა. ნაშრომი შედგება შესავლის, 3 თავის, 9 პარაგრაფისა და დასკვნისაგან. თან ერთვის გამოყენებული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის სია. ასევე, დანართის სახით, რამდენიმე ოსმალური დოკუმენტი შესაბამისი ქართული თარგმანით.

შესავალში მიმოხილულია თემის აქტუალობა, კვლევის მიზნები და ამოცანები, ნაშრომის თეორიული და მეთოდოლოგიური

საფუძვლები, მეცნიერული სიახლე. აქვე ვრცლადაა წარმოდგენილი საკითხის შესწავლის თანამედროვე დონე, ხაზგასმულია ცალკეული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის მნიშვნელობა.

თ ა ვ ი. ახალციხე ოსმალეთის ადმინისტრაციულ სტრუქტურაში. ურთიერთობა ქართულ სამეფო-სამთავროებთან და რეგიონში ირან-რუსეთის ინტერესები 1774 წლამდე

§ 1. ირან-ოსმალეთის 1578 წლის ომი და ჩილდირის ეიალეთის დაარსება

ქართულ და თურქულ ისტორიოგრაფიაში ახალციხე-ჩილდირი ხშირად სინონიმური ცნებებია. ჩილდირის ეიალეთი გამოიყენება რეგიონის სახელწოდებად, რომელიც აერთიანებს არტაანის რაიონსა და ახალციხის რეგიონს.

ახალციხე, რომლის ეტიმოლოგიაც ქართულში არ საჭიროებს განმარტებას, თურქულში ცნობილია, როგორც Ahıska ან Akıska, რაც ქართულის ვარიაციას წარმოადგენს.

სამცხის ათაბაგებსა და ოსმალეთს შორის ურთიერთობები სულთან მეჰმედ II ფათიჰის (1451-1481) დროს დაიწყო. ამ პერიოდში სამცხე და ოსმალეთი მოკავშირეები იყვნენ. შემდგომში კი, როდესაც ოსმალეთის იმპერიამ აღმოსავლეთისკენ გაფართოების პოლიტიკის გატარება დაიწყო, სამცხის რეგიონი გახდა ოსმალეთის იმპერიის სამიზნე.

როგორც ცნობილია, 1555 წლის 29 მაისს, ოსმალეთსა და სეფიანთა ირანს შორის გაფორმებული ამასიის ზავით საქართველო მეომარ სახელმწიფოთა შორის გადანაწილდა: დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის ქვეშევრდომობაში შევიდა, აღმოსავლეთ საქართველო - ირანის, სამცხის მხარე კი გაინაწილეს.

ოსმალური ისტორიოგრაფიის მიხედვით, 1578 წელს სეფიანებმა დაარღვიეს ზავი და შეეცადნენ ქართული სამეფოები დაექვემდებარებინათ. ოსმალეთის სახელმწიფო იძულებული გახდა საპასუხო ლაშქრობის გადაწყვეტილება მიეღო. არმიას სათავეში ჩაუდგა ლალა მუსტაფა ფაშა, რომელმაც დაიწყო გადაადგილება ერზრუმის გავლით ახალციხის მიმართულებით და ქართველ მეფე-მთავრებს მოუწოდა ომში ოსმალეთის სასარგებლოდ ჩაბმულიყვნენ.

1578 წლის 9 აგვისტოს, ჩილდირის რეგიონში ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ ოსმალეთისა და ირანის არმიები. ოსმალებმა ეს ბრძოლა მოიგეს. ამ გამარჯვების შემდეგ საფუძველი ჩაეყარა ახალ სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულს ოსმალეთის იმპერიაში - ჩილდირს (ახალციხის) ეიალეთს, რომელშიც მოგვიანებით გაერთიანდა საათაბაგოს ადრე დაპყრობილი ტერიტორიებიც.

1578 წლის 10 აგვისტოს ლალა მუსტაფა ფაშამ თბილისისკენ აიღო გეზი. მას თან სამცხის ათაბაგი მანუჩარ II-ც ახლდა. ვახტანგ მუხრანბატონმა და ქსნის ერისთავმა ბარძიმ ამილახვარმა ოსმალებს მორჩილება გამოუცხადეს. ირანს დაქვემდებარებულმა ქართლის მეფე დავით XI-მ (1569-1578) კი დატოვა თბილისი და თავი მთიანეთს შეაფარა. 24 აგვისტოს ლალა მუსტაფა ფაშა, ოსმალეთის არმიასთან ერთად, უსისხლოდ შევიდა ქვეყნის დედაქალაქში. 29 აგვისტოს ქართლის სამეფო თბილისის ეიალეთად იქცა და შეუერთდა ოსმალეთის ტერიტორიას.

ოქტომბრის თვის მიწურულს, ლალა მუსტაფა ფაშა დაბანაკდა გორის ციხის მახლობლად. აქ მას შეუერთდნენ იმერეთის მეფის გიორგის ძმა და გურიის მთავრის ძმა მამია. ამავე დროს ქართლის მეფე სიმონმა, რომელიც ირანელებმა გაათავისუფლეს 10-წლიანი ტყვეობიდან, განჯის ბატონის დახმარებით დაიწყო მცირე თავდასხმები ოსმალეთის არმიის წინააღმდეგ.

მართალია, ოსმალებმა თბილისი შედარებით იოლად დაიპყრეს, მაგრამ შემდგომი წინსვლა საკმაოდ რთული აღმოჩნდა. გარდა ამისა, სეფიანთა და ქართველთა ბრძოლების გამო ოსმალეთის არმიამ მნიშვნელოვანი დანაკლისი განიცადა. გორის აღება მოხერხდა 1578 წლის სექტემბრის თვეში. კახეთის მეფე ალექსანდრე II-მ (1574-1601), ოსმალეთს ელჩი გაუგზავნა და მორჩილება გამოუცხადა.

ირან-ოსმალეთის ომი დასრულდა 1590 წელს სტამბოლის ხელშეკრულებით. ოსმალეთმა კავკასიაში მიიღო საქართველო, განჯა, შირვანი და ყარაბაღი. უფრო მეტიც, ამ გამარჯვებით ოსმალეთის იმპერიას შესაძლებლობა მიეცა უშუალოდ დაკავშირებოდა ჩრდილოეთ კავკასიას.

სამწუხაროდ, ქართულ სამეფოებს შორის უთანხმოებამ და იმან, რომ საქართველოს არ გააჩნდა ერთიანობა, მნიშვნელოვნად შეასუსტა წინააღმდეგობა ორი ძლიერი ძალის - ოსმალეთისა და ირანის მიმართ.

§ 2. ჩილდირის ეიალეთის ადმინისტრაციული მმართველობა. სამცხის ათაბაგები//ახალციხის ფაშები 1579-1774 წლებში

ჩილდირის ეიალეთის მმართველობის ფორმა რამდენადმე განსხვავებული იყო იმპერიის შემადგენლობაში შემავალი ძირითადი სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეულების მმართველობისაგან. იგი ითვალისწინებდა ამ რეგიონის ტერიტორიიდან აღებული შემოსავლის ისევ ამ რეგიონის მოსახლეობის სასარგებლოდ გამოყენებას.

ჩილდირის ეიალეთი დაარსებისას შედგებოდა არფალის, იმერხევის, ფერთექრექის (იუსუფელის), არტანუჯის, ჩეჩერექის, ასპინძისა და უდეს სანჯაყებისგან. 1582 წელს მას შეუერთდა ლივანის სანჯაყიც. საფაშოს მიუერთეს ადრე დაპყრობილი ტერიტორიებიც, კერძოდ, არტაანი. ვინაიდან ჩილდირის ეიალეთი წარმოადგენდა სასაზღვრო რეგიონს, აქ ხშირი იყო სამხედრო მოქმედებები და ეიალეთის საზღვრებიც დრო და დრო იცვლებოდა. ჩილდირის ეიალეთის ცენტრს ზოგჯერ ჩილდირი, ხან კი ახალციხე წარმოადგენდა.

მე-16 საუკუნეში ჩილდირის ეიალეთისათვის სახელმწიფოს მიერ გადაცემული შემწეობა შეადგენდა 900.100 ახჩას. ჩილდირის ეიალეთის მმართველთა მოვალეობა იმერეთის სამეფოს, გურიის და სამეგრელოს სამთავროების გაკონტროლება, ირანის ზემოქმედებისგან მათი დაცვა, აჯანყების პრევენცია, გადასახადების აკრეფა, დაღესტანისა და აზერბაიჯანის სახანოებთან ქართული სამეფოსამთავროების მეშვეობით ურთიერთობის დამყარება და ჩილდირის, ფოთის, ბათუმისა და სოხუმის ჯარების მეთაურობა იყო.

1595 წელს ჩილდირის ეიალეთში იყო მიწის შემდეგი კატეგორიები: 16 ხასი, 90 ზეამათი, 761 თიმარი. მე-17 საუკუნის შუა ხანებში ჩილდირის ეიალეთში იყო 14 ხასი, 92 ზეამეთი და 559 თიმარი. ანუ, ნახევარი საუკუნის მანძილზე 200 ერთეულით შემცირდა თიმარის მფლობელთა რაოდენობა, რაც მოსახლეობის შემცირების მაჩვენებელია. ახალციხის ეიალეთის მოსახლეობა ეწეოდა მეცხოველეობასა და სოფლის მეურნეობას. მათ მიერ წარმოებული/მოყვანილი პროდუქცია იყო ხორბალი, თაფლი, სელი და ბოსტნეული.

მე-17-18 საუკუნეებში ახალციხის ეიალეთში სანჯაყების რაოდენობა, სხვადასხვა წყაროს მიხედვით, მერყეობს 13-დან 23-მდე. ოსმალეთის საზღვრებში მოქცეული სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორია მუდმივ ცვლილებებს განიცდიდა, რაც ადმინისტრაციულ ერთეულთა რაოდენობაზეც აისახებოდა. ახალციხის საფაშოს სანჯაყების რაოდენობის მუდმივი ცვლილების მიზეზი იყო საფაშოს მდებარეობა სასაზღვრო რეგიონში და ირანთან და ქართულ სამეფო-სამთავროებთან მუდმივად დაპირისპირების ცენტრში ყოფნა.

ჩილდირის ეიალეთის ფაშების ისტორია იწყება მანუჩარ II-ით, რომელიც იყო სამცხე-საათაბაგოს მმართველი დინასტიის გამორჩეული წარმომადგენელი და სამცხის ათაბაგი. ლალა მუსტაფა ფაშას ლაშქრობის დროს მან ისლამი მიიღო და მუსტაფა დაირქვა. იგი ამ თანამდებობაზე იყო 1579 წლიდან 1582 წლამდე. 1582 წელს მანუჩარმა უარყო ისლამი და აჯანყება წამოიწყო. ოსმალები დროებით კომპრომისზე წავიდნენ - 1583 წელს ბეგლარბეგად მანუჩარ II აღადგინეს. ოსმალებს მესხეთის ინკორპორაცია ჰქონდა გადაწყვეტილი და 1587 მანუჩარ II-ის წინააღმდეგ ჯარი გაგზავნეს. მანუჩარ II ირანის ორიენტაციის გზას დაადგა და თვითონაც ირანში გადავიდა.

1587 წლიდან 1614 წლამდე ჩილდირის ეიალეთი სტამბოლიდან დანიშნული მმართველების მხრიდან იმართებოდა. მანუჩარის შემდეგ 1614 წლამდე ყარამანის ბეგლარბეგი მეჰმეთ ფაშა იმავე დროს ჩილდირის ეიალეთის ბეგლარბეგიც იყო. 1614 წელს ჩილდირის ეიალეთის მმართველობის სადავეები კვლავ სამცხის ათაბაგებს გადაეცათ. ამის შემდეგ 1829 წლამდე ჩილდირის ეიალეთი იმართებოდა სამცხის ათაბაგების მხრიდან.

1614-1625 წლებში ჩილდირის ეიალეთის ფაშა იყო მანუჩარ II-ის ძე მანუჩარ III, რომელიც მოკლა ბიძამ - საფარ-ფაშამ და ტახტს დაეუფლა. იგი ქართულ წყაროებში ჯერ კიდევ სამცხის ათაბაგად იწოდება. 1635-1647 წლებში ჩილდირის ეიალეთის ფაშა იყო საფარ ფაშას შვილი იუსუფ ფაშა. ქართულ წყაროებში იგი ათაბაგად ან ფაშა-ათაბაგად იხსენიება.

შემდგომი პერიოდიდან უკვე ვეღარ ვხედავთ სამცხის მმართველთა ათაბაგებად მოხსენიების ფაქტს, მიუხედავად იმისა, რომ პირველი რამდენიმე ათწლეულის შემდეგ რეგიონის მართვა გადა-

ეცათ სამცხის ათაბაგების შთამომავლებს. ეს სისტემა გამოიყენებოდა ოსმალეთის იმპერიის რეგიონებში, განსაკუთრებით იქ, სადაც მჭიდროდ ცხოვრობდნენ სხვადასხვა ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფები. რა თქმა უნდა, ეს ათაბაგები დაინიშნენ ამ პოზიციაზე იმ პირობით, რომ ისლამს მიიღებდნენ ოსმალეთის ტრადიციული ფორმის მიხედვით და მართავდნენ რეგიონს ოსმალეთის სახელმწიფოს სახელით.

§ 3. ირან-ოსმალეთის და რუსეთ-ოსმალეთის ომები XVII-XVIII ს. 70-იან წლებამდე და ახალციხის საფაშო

როგორც აღვნიშნეთ, 1587 წელს ირანის შაჰი გახდა აბას I, რომელმაც კარგად გამოიყენა ოსმალეთთან დაზავების პერიოდი და მნიშვნელოვანი რეფორმები გაატარა ქვეყანაში, რამაც მას რევანშის შესაძლებლობა მისცა.

1603 წელს დაწყებული ირან-ოსმალეთის ომები ინტერვალებით მიმდინარეობდა და 1639 წლამდე გაგრძელდა. ომის მსვლელობისას ქართულ სამეფო-სამთავროებს განსხვავებული პოზიციები ეჭირათ. კახეთის სამეფოს ამ პერიოდში (გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან მოყოლებული) ურთიერთობა ჰქონდა რუსეთთან. ქართლიც ფრთხილობდა. ერევნის აღების შემდეგ, სეფიანთა არმიამ გაილაშქრა ახალციხის წინააღმდეგ, გამარცხეს ქალაქი და მრავალი ქართველი ტყვედ ჩაიგდეს.

1606 წელს ქართლის ტახტი ლუარსაბ II-მ დაიკავა და ქართლის სამეფო სეფიანთა ქვეშევრდომობაში შევიდა. შაჰს მორჩილება გამოუცხადა კახეთის მეფე თეიმურაზმაც. 1609 წელს ქართლის მეფე ლუარსაბ II ილაშქრა ჩილდირში. ამის საპასუხოდ, ჩილდირის ბეგლარბეგი მუსტაფა ფაშა 1609 წლის მაისის თვეში ლუარსაბ II-ის შესაპყრობად და ქალაქ გორის ხელში ჩასაგდებად თავს დაესხა ქართლს. თუმცა, ჯერ ცხირეთის, შემდეგ ტაშისკარის ბრძოლებში, ქართლის არმიასთან, რომელსაც გიორგი სააკაძე მეთაურობდა, სასტიკად დამარცხდა და უკან დაიხია. ამის შემდეგ, ოსმალეთ-სეფიანთა ომი დიდი ხნით შეჩერდა.

1612 წლის ხელშეკრულებით ირან-ოსმალეთის საზღვარი დაუბრუნდა 1555 წლის მდგომარეობას. სეფიანებმა მიიღეს ოსმალეთის ბატონობა დასავლეთ საქართველოში, ჩრდილოეთ კავკასიასა

და დაღესტანში, ხოლო ოსმალებმა, სეფიანთა მმართველობა დასავლეთ ირანში, ერევანში, ნახიჭევანში, ყარაბაღსა და აზერბაიჯანში.

ხელშეკრულების დადების შემდეგ, კახეთის მეფე თეიმურაზ I-მა, შაჰ აბას I-ის წინააღმდეგ დახმარების სათხოვნელად, ოსმალეთის იმპერიაში ელჩები გაგზავნა და სანაცვლოდ მათ ქვეშევრდომობაში შესვლა შესთავაზა. 1614-1617 წლებში შაჰმა კახეთი არაერთგზის დალაშქრა და ქვეყანა განადგურების პირას მიიყვანა. თეიმურაზმა ლუარსაბს შეაფარა თავი, თუმცა მალე ორივეს იმერეთში გაქცევა მოუხდათ.

1615 წელს ირან-ოსმალეთის ომი განახლდა. 1618 წლის ახალი სამშვიდობო ხელშეკრულებით ყარსი და ახალციხის მიწები ოსმალეთს დარჩა. 1627 წლის მარტში, სეფიანებმა ალყაში მოაქციეს ახალციხე და აიღეს იგი. ამას მოყვა დროებითი დაზავება იმავე წელს. თუმცა, 1635 წელს ოსმალეთმა ერევანი და ახალციხე უკან დაიბრუნა. მალე ირანთან მიმდინარე ომიც დასრულდა.

მე-18 საუკუნის დასაწყისში კავკასიაში გააქტიურდა რუსეთი. 1722 წელს რუსეთის იმპერატორმა პეტრე I-მა მოაწყო ექსპედიცია აზერბაიჯანში. ქართლის მეფე ვახტანგ VI, რომელიც მთლიანად მიენდო რუსებს, ფაქტობრივად საომარ მდგომარეობაში აღმოჩნდა როგორც ოსმალეთთან, ისე - ირანთან, რაც მას ტახტის დაკარგვად და ქვეყნის დატოვებად, ქვეყანას კი ოსმალეთის ახალ ტაღლად დაუჯდა.

1735 წლის 17 სექტემბერს ქართველებმა, ირანის დახმარებით, დაიბრუნეს თბილისი. თუმცა, დაიწყო ახალი, არანაკლებ რთული პერიოდი, ე.წ. „ყიზილბაშობა“. 1745 წელს თეიმურაზ II ქართლის, ხოლო თეიმურაზის შვილი ერეკლე კახეთის მეფედ ეკურთხა ქრისტიანული წესით. 1747 წელს კი გარდაიცვალა ნადირ შაჰი, რასაც რეგიონიდან ირანის არმიის გამეფება მოჰყვა.

მძიმე მდგომარეობა იყო დასავლეთ საქართველოშიც. 1752 წელს, იმერეთის ტახტი სოლომონ I-მა დაიკავა, რომელმაც ოსმალეთს შეუწყვიტა ხარკის გადახდა. 1757 წელს ხრესილის ველზე გამარჯვებას მოყვა ოსმალთა გეგმების სრული მარცხი. მათი გავლენის კლება რეგიონში შეუქცევად პროცესად იქცა. ოსმალებმა დაკარგეს ყველანაირი კონტროლის საშუალება იმერეთის სამეფოზე. ნელ-ნელა შემცირდა ტყვეთა სყიდვის მასშტაბები.

1758 წელს იმერეთის მეფე სოლომონ I ქართლის მეფე თეიმურაზ II-ს და კახეთის მეფე ერეკლე II-ს შეხვდა გორში და ოსმალეთის, ირანისა და დაღესტანის წინააღმდეგ შექმნა ალიანსი. 1762 წლიდან, თეიმურაზის გარდაცვალების შემდეგ, ქართლისა და კახეთის სამეფოები გაერთიანდა ერეკლე II-ის დროშის ქვეშ.

1768 წელს ბალკანეთსა და კავკასიაში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის გაჩაღდა ომი, რომელშიც მეომარი მხარეები დიდ იმედებს ამყარებდნენ ქართული სამეფო-სამთავროების პოზიციაზე.

1769 წელს რუსეთის იმპერატორმა ეკატერინე II-მ საქართველოში გარკვეული რაოდენობის სამხედრო კონტიგენტის გაგზავნის გადაწყვეტილება მიიღო გენ. ტოტლებენის მეთაურობით. ქართველთა და რუსთა გაერთიანებულმა ჯარმა 1770 წლის აპრილის თვეში ალყაში მოაქციეს აწყურის ციხე. სწორედ აქ, ტოტლებენმა მოულოდნელად მიატოვა მეფე, რუსთა ჯარით დაბრუნდა თბილისში და ადგილობრივი მოსახლეობის რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დაფიცება დაიწყო.

ერეკლე II-მ, რომელიც ფაქტობრივად ოსმალეთთან საომარ ვითარებაში აღმოჩნდა, 1770 წლის 20 აპრილს სასტიკად დაამარცხა ოსმალეთის არმია. მიუხედავად ამ გამარჯვებისა, ერეკლე II-მ ვერ გაბედა საფაშოს სიღრმეში შეჭრა, რადგან ერთი მხრივ ახალციხეში დაბანაკებული ოსმალეთის არმია აფიქრებდა, მეორე მხრივ - ტოტლებენის მანევრი და იძულებული გახდა თბილისში დაბრუნებულიყო. გერმანელი გენერალი 1770 წლის ოქტომბერში დასავლეთ საქართველოში გადავიდა. 1770 წლის 6 ოქტომბერს ქუთაისის ციხე კვლავ ქართველებმა დაიბრუნეს. მალევე რუსებმა ალყაში მოაქციეს ფოთის ციხე, თუმცა, უშედეგოდ. დიდი ფინანსური დანახარჯებისა და რუსეთში მიმდინარე პუგაჩევის აჯანყებების გამო, 1772 წლის მაისში კავკასიაში რუსეთის ჯარი უკან იქნა გაწვეული.

რაც შეეხება რუსეთ-ოსმალეთის ომს, იგი დასრულდა 1774 წელს ქუჩუქ-კაინარჯის ზავით, რომლითაც რუსეთმა გაიმყარა სტრატეგიული და სავაჭრო პოზიციები შავ ზღვაზე; რუსეთის მიერ ომის დროს დაპყრობილი ბაღდათის, შორაპნისა და ქუთაისის ციხეები დაუბრუნდა ოსმალეთს. რუსეთმა აღიარა დასავლეთ საქართველოზე ოსმალეთის უფლებები. ამის სანაცვლოდ, ოსმალეთმა უარი თქვა ხარკის მოთხოვნასა და ქრისტიანების შევიწროვებაზე.

**თავი II. ჩილდირის ეიალეთი 1774-1806 წლებში.
ოსმალეთის პოზიციების შესუსტება და რუსეთის
დამკვიდრება სამხრეთ კავკასიაში**

**§ 1. ახალციხე სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე პოლიტიკური
პროცესების ფონზე (1774-1787 წწ.)**

ქუჩუქ-კაინარჯის ზავის შემდეგ, 1775 წელს ერეკლე II-მ ითხოვა რუსული ჯარების კავკასიაში შემოსვლა და სანაცვლოდ მათ დახმარებას ჰპირდებოდა. პარალელურად კი ოსმალეთის ხელისუფლებასთანაც სამოკავშირეო ურთიერთობების დამყარებას ცდილობდა. ამ პერიოდში რეგიონში სამი ძირითადი ძალა (ირანი, ოსმალეთი, რუსეთი) ცდილობდა ქართულ სამთავროებზე გავლენის მოპოვებას. ოსმალეთი, ტრადიციულად, ჩილდირის ფაშას მეშვეობით ცდილობდა გაეკონტროლებინა რეგიონი.

1775 წელს ირანის მიერ ოსმალეთის იმპერიისთვის ომის გამოცხადება, ერეკლე II-თვის დიდი შესაძლებლობა იყო. იგი თვლიდა, რომ იმ ეტაპზე მომგებიანი იქნებოდა ოსმალეთთან მოკავშირეობა. მან ოსმალეთის ხელისუფლებას აცნობა, რომ ქართლ-კახეთი ოსმალეთის მხარეს იყო.

ოსმალეთის სულთანმა აბდულჰამიდ I-მა მიიღო ეს შეთანხმება და ერეკლეს საჩუქრად 1000 ოქრო, ქურქი და ცხენი გაუგზავნა. გარდა ამისა, ჩილდირის ეიალეთის გუბერნატორს სულეიმან ფაშას უბრძანა, რომ საჭიროების შემთხვევაში მეფეს 3000 კაცის არმიით დახმარებოდა.

1779 წელს გარდაიცვალა ირანის შაჰი ქერიმ ხან ზენდი. რუსებმა ისარგებლეს ამ ვითარებით და დაიწყეს მზადება საქართველოში შეჭრისათვის. ქართლ-კახეთის ტახტზე პრეტენზიას აცხადებდა ალექსანდრე ბაქარის ძე, რომელსაც იმერეთის მეფე სოლომონი უმაგრებდა ზურგს. საპასუხოდ, ერეკლე II-მ დასახმარებლად გერმანიასა და ვენეციას მიმართა, თუმცა უშედეგოდ. ამის შემდეგ მან პირი ისევ რუსეთისკენ იბრუნა.

1783 წლის 24 ივლისს, გეორგიევსკის ციხეში, რუსეთსა და ქართლ-კახეთს შორის გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლითაც აღმოსავლეთ საქართველო რუსეთის მფარველობაში შევიდა. ოსმალე-

ბი დიდი ყურადღებით აკვირდებოდნენ ამ ახალ სამხედრო-პოლიტიკურ ალიანსს. ოსმალეთმა დაიწყო კავკასიაში არსებული ციხესიმაგრეების გამაგრება-გამლიერება.

თავის მხრივ, რუსებმა თერგის ხეობაში, დარიალის გადასასვლელზე დაიწყეს სამხედრო გზის მშენებლობა. ოსმალეთი შეეცადა რუსეთისათვის საკადრისი პასუხი გაეცა. ამ მიზნით, აზერბაიჯანისა და დაღესტანის ხანებისგან საქართველოზე თავდასხმა მოითხოვა. ყუბის ხანმა მეჰმედ ხანმა, დაღესტანის მოსახლეობამ, ყარაბაღის მეთაურმა იბრაჰიმ ჰალილ ხანმა და საქართველოს საზღვარზე მუსლიმმა მოსახლეობამ ჩილდირის ეიალეთის მმართველს სულიეიმან ფაშას აცნობეს, რომ ომისათვის მზად იყვნენ.

იმისათვის, რომ ოსმალეთი არ გაედიზიანებინა, ერეკლე II-მ წერილი გაუგზავნა და განაცხადა, რომ რუსების სამხედრო მოქმედებები არ იყო მიმართული ოსმალეთის წინააღმდეგ. ჩილდირის ეიალეთის გუბერნატორი სულიეიმან ფაშა რეგულარულად აწვდიდა სტამბოლს ინფორმაციას საქართველოში არსებული მდგომარეობის შესახებ. პორტამ სულიეიმან ფაშას მიერ გაგზავნილი წერილებიდან შეიტყო, რომ ერეკლე II ემზადებოდა ჩილდირსა და ყარსზე, ხოლო სოლომონ I - ფოთსა და ანაკლიაზე თავდასხმისათვის. სოლომონის რუსეთისკენ გადახრას სულიეიმან ფაშას უმოქმედობაც უწყობდა ხელს. რუსეთი ისედაც ცდილობდა იმერეთის მეფის გადაბირებას. ეკატერინემ სოლომონს ფულადი დახმარება აღმოუჩინა.

1784 წლის აპრილში სოლომონ I გარდაიცვალა. ოსმალეთს ყველაზე მეტად იმის ეშინოდა, რომ იმერეთის ტახტზე ერეკლე II-ის მომხრე მეფე არ ასულიყო. პორტა გეგმავდა იმერეთის ტახტზე აყევანა ქართველი თავადი ქაიხოსრო ლევანის ძე აბაშიძე, სოლომონ I-ის ბიძა, რომელიც ოსმალეთს ემორჩილებოდა და სტამბოლში ცხოვრობდა. მის დამხმარედ ჯანიქლი ალი ფაშა გამოგზავნიდა 8000 ჯარისკაცს. იგი მართლაც შეიჭრა გურიაში, მაგრამ დამარცხდა და ისევ ოსმალეთს შეაფარა თავი. ამასობაში იმერეთის ტახტისათვის ბრძოლაში სოლომონ I-ის ბიძაშვილმა დავით გიორგის ძემ დაამარცხა 12 წლის დავით არჩილის ძე - სოლომონის ძმისწული და 5 წლით დაეუფლა ტახტს დავით II-ის სახელით.

სულთან აბდულჰამიდ I-ის მიერ განხორციელებული დიპლომატიური ნაბიჯების შედეგად შაქის, ხოისა და ყარაბაღის ხანებმა გამოთქვეს თანხმობა, ემოქმედათ ჩილდირის მმართველ სულე-

იმან ფაშასთან ერთად რუსებისა და ქართველების წინააღმდეგ. ოსმალეთის წაქეზებით ავარიის ხანმა ომარმა და ელისუს ხანმა ალიმ 1784 წლის 1 ივნისს დალაშქრეს ქართლ-კახეთი და გაძარცვეს.

მოგვიანებით ომარ ხანი, რომელსაც სურდა ერეკლე II-ს დასჯა, 20.000 მეომრით თბილისისკენ დაიძრა. ომარ ხანმა თბილისი ალყაში მოაქცია, მაგრამ ვერ აიღო და უკან დაიხია. მან ჩილდირში გამოიზამთრა და შეივსო საკვების მარაგი. ერეკლე II-მ თავდასხმებში ბრალი სულეიმან ფაშას დასდო და სტამბოლში წერილი გაგზავნა, რითაც სულეიმან ფაშას გადაყენებას მოითხოვდა. ოსმალეთის ხელისუფლებამ აღნიშნული ბრალდება არ მიიღო, თუმცა ფაშას გაუგზავნა გაფრთხილება, რომ მშვიდობიანი ურთიერთობის საწინააღმდეგოდ აღარ ემოქმედა.

მეფე ერეკლე მიხვდა, რომ რუსეთთან დადებული ხელშეკრულება არ წარმოადგენდა საკმარის გარანტიას. 1786 წლის მიწურულს ერეკლე II-მ ახალციხის მმართველს სულეიმან ფაშას გაუგზავნა მეგობრული წერილი და შეეცადა დასავლეთი საზღვრის ამ ფორმით გამაგრებას. მაგრამ, ერეკლეს ეს მოქმედება ოსმალეთში მის მანევრად მიიჩნიეს.

მიუხედავად ზემოაღნიშნული ზომებისა, ოსმალეთმა ვერ მოახერხა ამიერკავკასიიდან რუსეთის განდევნა და რეგიონზე კონტროლის დამყარება. ოსმალეთის იმპერია, როგორც კავკასიაში, ასევე რუმელიაში გადავიდა თავდაცვით პოზიციაზე რუსეთთან ურთიერთობაში.

§ 2. ქართული სამეფო-სამთავროები და ახალციხის საფაშო რუსეთ-ოსმალეთის 1787-92 წლების ომის დროს

1787 წლისთვის მომწიფდა რუსეთ-ოსმალეთის ახალი ომი. რუსეთი ემზადებოდა ყირიმის ანექსიისათვის და ოსმალეთის გასამეფებლად ბალკანეთისა და კავკასიის ქვეყნებიდან, ოსმალეთის იმპერია კი – დაკარგული ტერიტორიების დასაბრუნებლად.

რუსეთის იმპერატორი ეკატერინე II-ს ყირიმში ვიზიტის შემდეგ ოსმალეთი ულტიმატუმის ფორმით ითხოვდა ქართლ-კახეთის ოსმალეთის ნაწილად ცნობას და ყირიმზე უარის თქმას. რუსეთმა ეს წინადადება არ მიიღო, რასაც რუსეთის ელჩის იედიყულეს ცი-

ხეში გამომწვევდევით უპასუხა პორტამ. ეს კი თითქმის ომის გამოცხადების ტოლფასი იყო. ბრიტანეთის, საფრანგეთისა და პრუსიის მიერ წაქეზებულმა ოსმალეთის ხელისუფლებამ 1787 წლის 13 აგვისტოს ომი გამოუცხადა რუსეთს.

ჯერ კიდევ საომარი მოქმედებების დაწყებამდე ოსმალეთის იმპერიამ დაიწყო კავკასიური ფრონტის მომზადება. ახალციხის მმართველმა სულეიმან ფაშამ არზრუმის, ახალციხის, ახალქალაქისა და არტანის ციხეებისთვის საბრძოლო იარაღი, ჭურვები და ტყვიები შეაგროვა. ასევე, ჩერქეზეთის, აფხაზეთის, დაღესტნის და ნოღაის ბატონებს ჯამში 113 ათასი ყურუში გაუგზავნა.

ამ პერიოდში რუსეთის ჯარის ორი ბატალიონი, ტრაქტატის ფარგლებში, იმყოფებოდა საქართველოში. თუმცა, ომის დაწყების შემდეგ, რუსეთმა თავისი ჯარები საქართველოდან მთლიანად გაიყვანა. პარალელურად კი რუსეთის ხელისუფლება ერეკლეს მათ მხარეზე ომში ჩართვისკენ მოუწოდებდა.

ომის დაწყებამდე, სულეიმან ფაშამ, ერეკლე II-ს დაზავება შესთავაზა. თუმცა შეთანხმება არ შედგა. ახალციხის გამგებელ სულეიმან ფაშა კვლავაც ფიქრობდა ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ ლეკების გამოყენებას. თუმცა, ომის დროს ერეკლეს მიერ ოსმალეთისადმი გამოვლენილი მეგობრული დამოკიდებულების გამო მიღებული იქნა გადაწყვეტილება ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ ლეკების შეჩერების თაობაზე.

ერეკლე მაინც არ გრძნობდა თავს უსაფრთხოდ, ამიტომ, მან ორი ქართველი ბატონიშვილი გაუგზავნა მძევლად სულეიმან ფაშას. რუსებმაც ურჩიეს მეფეს, რომ თუ უნდოდა თავი დაეცვა ოსმალეთის თავდასხმებისგან, მაშინ ახალციხის ფაშასთან უნდა დაემყარებინა კარგი ურთიერთობა. თუმცა, ომის დაწყებისთანავე ამ ხელშეკრულებამ აზრი დაკარგა. 1788 წელს, ახალციხის მმართველმა სულეიმან ფაშამ უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დარიალის ხეობის სამხედრო გზის გასანადგურებლად საქართველოს ტერიტორიაზე განახორციელა თავდასხმები და მრავალი ტყვე თუ ნადავლი იგდო ხელთ.

ოსმალეთის იმპერიამ განაცხადა, რომ თავდასხმა გზის მოშლის სანაცვლოდ შეწყდებოდა, თუმცა ერეკლემ განაცხადა, რომ გზას ვერ გაანადგურებდა, რადგან რუსებს ტყვეების სახით მისი შვილები ჰყავდათ ხელთ. ერეკლე II-მ ოსმალური თავდასხმებისგან

თავის დასაცავად რუსეთს ფულისა და ჯარისკაცების სახით დახმარება სთხოვა, თუმცა უარი მიიღო. ერეკლე დაჰყვა ანტირუსული პოზიციის ქართველი ბატონების რჩევას და გეორგიევსკის ტრაქტატის მიუხედავად, ომში ოფიციალურად ნეიტრალური პოზიცია დაიკავა. თუმცა, ოფიციალურად ომის გამოცხადების გარეშე წამოიწყო საპასუხო თავდასხმები ახალციხეზე.

1789 წელს ოსმალეთსა და რუსეთს შორის სამშვიდობო ინიციატივები გამოიკვეთა. რუსეთმა მშვიდობა შესთავაზა ოსმალეთის იმპერიას, იმ პირობით, რომ ბალკანეთსა და კავკასიაში დაპყრობილი ტერიტორიები კვლავ მას დარჩებოდა და მიიღებდა კომპენსაციას. თუმცა ოსმალეთის იმპერიამ უარყო ეს მოთხოვნები, რადგან იცოდა, რომ ამ მიწების დაკარგვა მომავალში სერიოზულ შედეგებს გამოიწვევდა. ამდენად, სამშვიდობო ინიციატივები ჩავარდა.

რუსეთის წინსვლამ სამხრეთისკენ, სამხედრო სიმაგრეების მშენებლობამ და კაზაკების ჩასახლებამ მათ მიწაზე გამოიწვია ჩრდილოეთ კავკასიის მოსახლეობის მძაფრი პროტესტი, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა შეიხი მანსური. ამ პერიოდში ჩრდილო კავკასიელი ტომები ცდილობდნენ ოსმალეთის არმიასთან ჰარმონიულ მოქმედებაში ყოფილიყვნენ, თუმცა ბოლომდე ამის მიღწევა ვერ მოხერხდა.

1791 წლის 22 ივნისს რუსებმა დაიკავეს ანაპა. ტყვეებს შორის იყო მანსურიც, რომელსაც სამუდამო პატიმრობა მიესაჯა. ანაპის ციხის დაკარგვის შემდეგ, ოსმალებმა სუჯუკ-კალე დაცალეს და იგი რუსებმა 1791 წლის ივლისში დაიკავეს, მაგრამ ჩერქეზული თავდასხმების გამო იძულებულნი გახდნენ უკან დაეხიათ.

ამ მარცხის შემდეგ, ოსმალეთმა რუსეთს სამშვიდობო მოლაპარაკებები შესთავაზა. 1792 წლის 9 იანვრის იასის ხელშეკრულებით, რუსები დათანხმდნენ დასავლეთ სანაპიროზე ოსმალეთისთვის წართმეული მიწები უკან დაებრუნებიათ და ყუბანის მდინარე გახდა ამ ორ სახელმწიფოს შორის საზღვარი; ოსმალეთის იმპერიამ აღიარა, რომ ყირიმის და ტამანის რეგიონები რუსეთის ტერიტორია იყო; ოსმალეთის იმპერიამ მიიღო ქართლ-კახეთის სამეფოზე რუსული ბატონობა; ახალციხის ფაშებს და ამ მხარეში ოსმალეთის სასაზღვრო ჯარებს აეკრძალა ქართლ-კახეთის მიწებზე თავდასხმა და ნებისმიერ მათ კრიზისში ჩარევა.

§3. პოლიტიკური მდგომარეობა სამხრეთ კავკასიასა და ახალციხეში 1792-1806 წლებში

1787-91 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ, როგორც ოსმალეთმა, ასევე რუსეთმა გადადგეს ნაბიჯები, რათა საზღვრები დაეცვათ და გრძელვადიანი მშვიდობა უზრუნველყოთ.

აღნიშნულ პერიოდში ყველაზე დიდი საფრთხე საქართველოსათვის და, განსაკუთრებით, ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის ირანიდან მოდიოდა, სადაც 1786 წელს ალა მაჰმად ხან ყაჯარი მოვიდა ხელისუფლების სათავეში.

ირანი, ტრადიციულად, საკუთრად განიხილავდა აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიებს და აცხადებდა, რომ როგორც ოსმალეთის, ასევე რუსეთის წინააღმდეგ საქართველოზე უფლება ჰქონდა. სავარაუდოა, რომ ერეკლე II-მ მომავალი საფრთხე წინასწარ განსაზღვრა და 1790 წელს იმერეთის მეფე სოლომონ II-თან, გრიგოლ დადიანთან და სიმონ გურიელთან ხელი მოაწერა ალიანსს, რომლის მიხედვითაც საქართველოზე თავდასხმის შემთხვევაში, მათი ჯარი ერეკლე II-ს დროშის ქვეშ გაერთიანდებოდა.

იასის ზავის შემდეგ ერეკლე II-მ ოსმალეთთან დაზავების სურვილი გამოთქვა. ამის საპასუხოდ პორტამ დარიალის სამხედრო გზის მოშლა მოითხოვა. მალე, ერეკლე II-მ, ერევნის ხანმა მეჭმედმა, თალიშის ხანმა მირ მუსტაფამ და ყარაბაღის ხანმა ჰალილმა ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედება გადაწყვიტეს.

თანდათან ალა მაჰმად ხანის მუქარა უფრო გამლიერდა. ერეკლე რუსეთისგან ტრაქტატით გათვალისწინებულ დახმარებას ითხოვდა, თუმცა უშედეგოდ. მან დასახმარებლად ოსმალებს მიმართა და 1794 წელს ახალციხის გავლით სტამბოლში ელჩები გაგზავნა.

1795 წლის აგვისტოში ირანმა ერევანი და ყარაბაღი დაიპყრო. ამის შემდეგ შაჰმა ქართლ-კახეთისგან სიმშვიდის სანაცვლოდ ხარკი და მორჩილება ითხოვა. ერეკლე II-მ ეს შემოთავაზებას არ მიიღო. საპასუხოდ შაჰმა 35.000 კაციანი ჯარი გამოგზავნა.

შაჰის ჯარმა, 1795 წლის 10 სექტემბერს, კრწანისის ბრძოლაში, ერეკლე II დაამარცხა და 1795 წლის 11 სექტემბერს თბილისში შეიჭრა. 6 დღე-ღამე მარცვის შემდეგ 30.000-მდე ტყვე წაიყვანეს გადამწვარი დედაქალაქიდან. ბრძოლის დროს ახალციხის გამგებელს შერიფ ფაშას, ირანის ჯარისთვის საკვებით დახმარება გაუწევია.

1796 წლის მარტში რუსეთმა ირანს ომი გამოუცხადა. რუსებმა დაიპყრეს აზერბაიჯანის სახანოები. ალა მაჰმად ხანმა ოსმალეთს რუსეთის წინააღმდეგ ალიანსი შესთავაზა, მაგრამ ოსმალეთი არ დათანხმდა.

1796 წლის 18 ნოემბერს ეკატერინე II გარდაიცვალა და ტახტი პავლე I-მა დაიკავა, რომელმაც ამიერკავკასიაში რუსული პოლიტიკა შეცვლა. მან 1796 წლის 25 დეკემბერს რუსი ჯარისკაცები კავკასიიდან გაიყვანა. ერეკლე II შიშობდა, ირანი კვლავ თავს არ დასხმობდა, ამიტომ ოსმალეთის მფარველობა ითხოვა. პორტამ ამის საპასუხოდ ერეკლე II-სგან საბოდიშო წერილი მოითხოვა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში დათანხმდებოდა ის საზავო შეთანხმებას.

1798 წლის 11 იანვარს ერეკლე II გარდაიცვალა. მისი სიკვდილის შემდეგ ტახტი უფროსმა ძემ გიორგი XII-მ დაიკავა. ოსმალეთის მმართველობამ, თბილისის ტახტის პოტენციურ მემკვიდრეს, ოსმალეთზე მორჩილების აუცილებლობა შეახსენა. თუმცა, წლის ბოლოს, მას შემდეგ, რაც ნაპოლეონი თავს დაესხა ეგვიპტეს, ჩამოყალიბდა ოსმალეთ-რუსეთის ალიანსი, რამაც ხელი შეუშალა პორტას საქართველოში რუსეთის მმართველობის წინააღმდეგ ემოქმედა. მხოლოდ ახალციხის ფაშას მიერ ლეკების წაქეზება არ იყო საკმარისი მიზნის მისაღწევად.

1801 წლის 12 სექტემბერს რუსეთის მონარქმა ალექსანდრე I-მა საქართველო რუსეთის პროვინციად გამოაცხადა. ქვეყნის მეორე მთავარმართებელი ციციანოვი საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის ტერიტორიებზე სრული კონტროლის დაწესებას ფიქრობდა. გარდა ამისა, იგი გეგმავდა ახალციხის საქართველოსთვის შეერთებას. თუმცა, ამ პერიოდში რუსეთს ოსმალეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობა ჰქონდა, ამიტომ გეგმა სამომავლოდ იქნა გადადებული.

1804 წელს იმერეთის სამეფო რუსეთის მმართველობაში შევიდა. იმავე წელს რუსებმა განჯა აიღეს, ქალაქს ელიზავეტპოლი უწოდეს და საქართველოს მმართველობას ჩააბარეს. აზერბაიჯანის მიმართ რუსეთის შეტევამ ირანის მოზილიზება გამოიწვია, რასაც ომი მოჰყვა. აღსანიშნავია, რომ რეგიონის ზოგიერთმა ხანმა (ყარაბაღის, შაქის, შირვანის) საკუთარი ნებით მიიღო რუსული მმართველობა. 1806 წელს ციციანოვი ბაქოს თაობაზე მოლაპარაკებების დროს მოკლეს. იმავე წელს რუსებმა ყუბა დაიმორჩილეს.

**თავი III. ახალციხის საფაშო 1806-1828 წლებში. რუსეთ-
ოსმალეთის ომები და რეგიონში არსებული
სამხედრო-პოლიტიკური ვითარება**

**§ 1. 1806-1812 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომი და
ახალციხის საფაშო. ქართული სამეფოების მდგომარეობა**

1806 წლისთვის არ არსებობდა ისეთი სერიოზული უთანხმოება, რომლის გადაჭრაც ოსმალებსა და რუსეთს შორის ომს მოითხოვდა. თუმცა, ევროპულ პოლიტიკაში განვითარებულმა მოვლენებმა საფუძველი მოუშადა მათ შორის სამხედრო დაპირისპირებას. ესაა ნაპოლეონის აღზევების პერიოდი ევროპაში. ოსმალეთის სულთან სელიმ III ფიქრობდა საფრანგეთთან ერთად ემოქმედა მტრების - ავსტრიის, რუსეთის და ბრიტანეთის წინააღმდეგ.

რუსეთი ვერ მოითმენდა ოსმალეთ-საფრანგეთის უფრო მეტ დაახლოებას. მიუხედავად იმისა, რომ 1804 წლიდან ომი ჰქონდა ირანთან, რომ არაფერი ვთქვათ დასავლეთის მიმართულეზებაზე, ინგლისის მხარდაჭერით გათამამებულმა, 1806 წლის ოქტომბერში, ომის გამოცხადების გარეშე, 60.000-იანი არმიით შეუტია რუმინეთს და დაიწყო 1806-12 წლების ოსმალეთ-რუსეთის ომი.

1807 წლიდან ბალკანეთში არსებული რუსეთის არმია აქტიურ მოქმედებებზე გადავიდა. 1807 წლის ივლისში გაფორმებული ტილზიტის ხელშეკრულებით დასრულდა ოსმალეთის იმპერიის მოკავშირეობა საფრანგეთთან, ინგლისის კი რუსეთთან. რუსეთი შეუერთდა კონტინენტურ ბლოკადას, მიმართულს ბრიტანეთის წინააღმდეგ, საფრანგეთი კი უარს ამბობდა რუსეთ-ოსმალეთის ომში ამ უკანასკნელის მხარდაჭერაზე.

ომის კავკასიის ფრონტზე სამხედრო მოქმედებები დაიწყო 1807 წელს. გაზაფხულზე რუსებმა იოლადა აიღეს ანაპას ციხე და ანაკლია, რის შემდეგაც ოსმალებმა გააძლიერეს სამხედრო ნაწილები სინოპში, ტრაპიზონში, ბათუმსა და ფოთში.

სანამ ახალციხის რეგიონში დაიწყებოდა სამხედრო მოქმედებები, რუსებმა მოითხოვეს წინააღმდეგობის გარეშე ახალციხის რუსეთის მფარველობაში შესვლა. ამასობაში რუსეთის არმიამ დაიპყრო ახალქალაქი, რითაც მან აუცილებელი უპირატესობა მოიპოვა ყარსზე სამხედრო ოპერაციების განხორციელებისათვის.

1807 წლის ნოემბერში სამხრეთ საქართველოში გააქტიურდნენ ლეკები. ახალციხეში მყოფმა ყარაფაფახებმაც დაიწყეს მძარცველური თავდასხმები რეგიონში. საპასუხოდ, გენერალი ორბელიანი ახალციხეში შეიჭრა, თუმცა დიდი დანაკარგის გამო უკან დაიხია.

მალე რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიწყო სამშვიდობო მოლაპარაკებები, რომელიც გაგრძელდა 1809 წლის გაზაფხულამდე, თუმცა საბოლოო ხელშეკრულება ვერ გაფორმდა. დროებითი მშვიდობის პერიოდში შეიცვალა ოსმალეთის დასავლეთთან ურთიერთობები. ოსმალეთის იმპერიამ, ევროპაში დაკარგული საფრანგეთის მხარდაჭერა, ინგლისით ჩაანაცვლა. რუსეთმა კი ირანს ცეცხლის შეწყვეტა შესთავაზა, რამაც შეცვალა ძალთა ბალანსი კავკასიაში.

1809 წლის მაისში რუსებმა ალყა შემოარტყეს ფოთის ციხესიმაგრეს. თუმცა, როდესაც ქალაქის დამცველებს დახმარება მიუვიდათ, გენერალმა ორბელიანმა უკან დაიხია. ბათუმის დაცვა ახალციხის გუბერნატორს სელიმ ფაშას ჰქონდა დავალებული, რომელიც აქტიურად თანამშრომლობდა გურიის სამთავროსთან და რუსებთანაც. მიუხედავად ამისა, სელიმ ფაშას ძალაუფლებამ ხელი შეუშალა ოსმალეთის მმართველობას მის წინააღმდეგ მოქმედებაში. უფრო მეტიც, 1810 წელს, ახალციხის გუბერნატორ სელიმ ფაშასთან უთანხმოების გამო, ტრაპიზონის გუბერნატორი შერიფ ფაშა თანამდებობიდან გაათავისუფლეს.

სელიმსა და შერიფ ფაშას შორის დაპირისპირება კარგად გამოიყენეს რეგიონის რუსმა სარდლებმა და 1809 წლის 27 ნოემბერს დაეუფლენ ფოთის ციხესიმაგრეს. ოსმალებმა მხოლოდ ის შეძლეს, რომ დაიწყეს შავი ზღვის სანაპირო ზოლის, განსაკუთრებით ბათუმის, ტრაპიზონისა და სოხუმის გამაგრებაზე ზრუნვა.

ფოთის დაკარგვის შემდეგ პორტამ სასაზღვრო რეგიონებში შეცვალა მმართველები. მათ შორის სელიმ ფაშაც, რომელიც ახალციხის მმართველის თანამდებობიდან და ბათუმის ციხის უფროსობიდან გადააყენეს და მის ადგილას რიზეს ბატონი თუზჯუოღლუ მემიშ ალა დანიშნეს.

1810 წელს რუსებმა აიღეს სოხუმი. შეუტყეს ტრაპიზონს. სამხედრო მოქმედებები, ახალციხის რეგიონის წინააღმდეგ, გაგრძელდა მთელი 1810 და 1811 წლებში. ამ პერიოდის განმავლობაში, ახალ-

ციხის რეგიონში მცხოვრები ქრისტიანი ქართველები მხარს უჭერდნენ რუსეთის ჯარებს და იბრძოდნენ საქართველოსთან გაერთიანებისთვის.

1811 წლის სექტემბერში რუსულმა ჯარმა ალყა შემოარტყა სუჯუკ-კალეს და იმავე თვეში აიღო იგი. იმავე წლის დეკემბერში რუსებმა აიღეს ახალქალაქიც. გაიცა ახალციხის გუბერნატორის – შერიფ ფაშას დაპატიმრების ბრძანება. მის ადგილას კი ახალციხის გუბერნატორად ისევ სელიმ ფაშა დაინიშნა.

1811 წლის მიწურულს, ორ მხარეს შორის სამშვიდობო მოლაპარაკება დაიწყო. 1812 წლის მარტში, ნაპოლეონის მიერ რუსეთის წინააღმდეგ ომისთვის მზადებამ, რუსეთი აიძულა შეერბილებინა თავისი სამშვიდობო შეთავაზებები.

1812 წლის 16 მაისში ხელმოწერილი ბუქარესტის ხელშეკრულებით ომი დასრულდა. ხელშეკრულების მე-6 მუხლით, რუსეთი დათანხმდა, რომ დაებრუნებინა ოსმალებისგან სამხრეთ კავკასიაში აღებული ტერიტორიები (ფოთი, სუჯუკ-კალე, ანაპა, ახალქალაქი); მდინარე ყუბანი დადგინდა საზღვრად ორ სახელმწიფოს შორის; ანაკლია, ქემშალისა და სოხუმის ციხესიმაგრეები, რომლებიც ომამდე ოსმალეთის იმპერიას ეკუთვნოდა, რუსების ხელში გადავიდა; ახალციხის, ახალქალაქის რეგიონები, რომლებიც ომის დროს რუსეთმა დაიკავა, ოსმალეთს დაუბრუნდა.

ომის დროს საქართველოს სამეფო-სამთავროებზე რუსეთის ზეწოლა დღითიდღე იზრდებოდა. რუსები ეჭვის თვალით უყურებდნენ იმერეთის მეფე სოლომონ II-ს. 1810 წლის 20 თებერვალს, რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა გამოაცხადა იმერეთის სამეფოს გაუქმება. გენერალმა ტორმასოვმა სოლომონ II დაატყვევა, თუმცა, სოლომონმა მოახერხა გაქცევა და ახალციხეში გადავიდა. 1811 წელს ოსმალეთის იმპერია ოფიციალურად დაჰპირდა სოლომონ II-ს მხარდაჭერას, მაგრამ ამას რეალური შედეგი არ მოჰყოლია.

§2. სელიმ და შერიფ ფაშების ბრძოლა ახალციხისთვის. სამხრეთ კავკასია 1812-1828 წლებში

სელიმ ხიმშიაშვილი, მე-19 საუკუნის პირველ მეოთხედის ოსმალეთისა და სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ფიგურაა. იმ პერიოდში,

როდესაც განსაკუთრებით გამწვავდა რუსეთ-ოსმალეთ-ირანის ურთიერთობები, სელიმ ხიმშიაშვილი ორჯერ გახდა ისეთი სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი რეგიონის მმართველი, როგორც ახალციხეა, პირველად 1802-1809, მეორედ 1812-1815 წლებში.

1784 წელს, მამის გარდაცვალების შემდეგ, სელიმ ფაშა გახდა აჭარის სანჯაყის მმართველი. 1802 წლის 26 აგვისტოს კი მას, აჭარასთან ერთად, ახალციხის საფაშოც ჩაბარდა. სელიმ ფაშას ახალციხის მმართველად დანიშვნის შემდეგ, ახალციხის წინა გამგებელ შერიფ ფაშასა და სელიმ ფაშას შორის დაიწყო უთანხმოება.

შერიფი ახალციხის ათაბაგთა საგვარეულოს ეკუთვნოდა და იყო ახალციხის ვალის ისკაკ ფაშას შვილიშვილი და სულეიმან ფაშას შვილი. 1802 წლის 1 ნოემბერს შერიფ ფაშა გაიქცა ახალციხიდან, რის მიზეზიც მოსახლეობის უკმაყოფილება იყო. ეს კარგი მაგალითი უნდა ყოფილიყო სელიმ ფაშისთვის. 1802 წლის 3 დეკემბერს სელიმ ფაშა თავს დაესხა ჩილდირის ციხეში შემალულ შერიფს, რომელმაც 200 მეომართან ერთად ოლთისის სანჯაყის მიმართულებით დაიხია უკან, სელიმი კი მას გამოედევნა. შერიფს ამ მიმე ვითარებაში დახმარების ხელი გაუწოდა ბაიახეთის სანჯაყბეგმა მუსტაფა ფაშამ, რომელმაც მას 300 მეომარი დაახმარა. შერიფ ფაშამ მოახერხა ერევანში გაქცევა. 1803 წელს შერიფი ორჯერ გაემართა ახალციხის დასაპყრობად სელიმ ფაშას წინააღმდეგ, თუმცა, საწადელს ვერ მიაღწია.

მოგვიანებით, 1804 წელს შერიფ ფაშა გაგზავნილ იქნა თბილისში ირანის ჯაშუშად. რაც შეეხება სელიმს, რეგიონში გაზრდილი რუსული გავლენის გამო, 1804 წლის 16 მარტს, ფოთის ციხესიმაგრის დაცვის მიზნით, მას გადაეცა გონიოს სანჯაყიც.

აღნიშნული მოვლენების შემდეგ, შერიფ ფაშა, ირანთან კარგი ურთიერთობის გამო, შეწყალბულ იქნა. 1809 წელს მას ანდეს ტრაპიზონი და შავი ზღვის არმიის მთავარსარდლობაც. 1806-1812 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომში ორივე ფაშას გარკვეული მოვალეობები ეკისრათ, თუმცა, არ შეწყვეტილა მათ შორის წინააღმდეგობა, რა მიზეზითაც რუსები ადვილად დაეუფლენ ფოთის ციხესიმაგრეს.

ფოთის ჩაბარებამ დღის წესრიგში დააყენა ფაშების დასჯის საკითხი. სელიმ ფაშა გადმოყვანილ იქნა აჭარაში, შერიფ ფაშა კი ახალციხე კი ახალციხის მმართველად დანიშნეს. როგორც ირკვევა,

ახალციხის მოსახლეობა უკმაყოფილი იყო ომის პერიოდში სელიმ ფაშას მიერ გატარებული პოლიტიკით.

თავისი მმართველობის პერიოდში, სელიმ ფაშა, ერთის მხრივ ცდილობდა შეენარჩუნებინა ოსმალეთთან კარგი ურთიერთობა, ხოლო მეორეს მხრივ ირჯებოდა საქართველოს ერთიანობისთვის. მას აქტიური ურთიერთობები ჰქონდა გურიის სამთავროსთან, იმერეთის სამეფოსთან და ქართლ-კახეთის მესვეურებთან. 1809 წელს მან მიიღო რუსეთის მფარველობა. თუმცა, რუსეთის მიერ იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის მიმართ განხორციელებული დევნის შემდეგ, რუსეთისგან დახმარების იმედი გაუქრა და იგი საკუთარი ძალებით შეეცადა ერთიანი, დამოუკიდებელი საქართველოს იდეის განხორციელებას.

1806-1812 წლების ოსმალეთ-რუსეთის ომში წარუმატებლობის მიზეზით, შერივ ფაშა ახალციხის მმართველის თანამდებობიდან გათავისუფლდა და მის ნაცვლად ახალციხის მმართველად კვლავ სელიმ ფაშა დაინიშნა. ომის შემდეგ, კვლავ გაგრძელდა მტრობა მათ შორის. ოსმალეთის ხელისუფლებამ მიიღო ორივეს სიკვდილით დასჯის გადაწყვეტილება, რაც, სელიმ ფაშასთან მიმართებით, სისრულეში მოიყვანეს 1815 წლის ივნისში. რაც შეეხება შერივ ფაშას, იგი შეიწყალეს და დააწინაურეს კიდეც.

ირან-ოსმალეთ-საფრანგეთთან დაზავების შემდეგ რუსეთისთვის გადაუჭრელ ამოცანად რჩებოდა იმერეთის ყოფილი მეფის სოლომონ II-ის საკითხი, რომელიც ჯერ ახალციხეს აფარებდა თავს, 1813 წელს კი ტრაპიზონში გადავიდა. რუსეთი ითხოვდა სოლომონის გადაცემას, მაგრამ ოსმალებმა ეს თხოვნა უარყვეს და სოლომონ II-ს დაჰპირდნენ იმერეთის ტახტის დაბრუნებას. 1813 წლის ნოემბერში სოლომონი ჩავიდა ფოთში და რეგიონის თავადებსა და აზნაურებთან შეხვედრისას, მათ სთხოვა რუსეთის ბატონობისგან გასვლა. სოლომონ II-მ სტამბოლს აცნობა, რომ თუ მას იარაღითა და ფინანსურად დაეხმარებოდნენ იგი ტახტს დაიბრუნებდა. მიუხედავად ყველა მცდელობისა, სოლომონ II-მ ვერ მიიღო დახმარება, რომელსაც ელოდა და სასოწარკვეთილებაში მყოფი, 1815 წლის 7 თებერვალს, ტრაპიზონში გარდაიცვალა.

სოლომონ II-ის გარდაცვალების შემდეგაც ოსმალები არ იშურებდნენ ფულს და ეკონომიკურ ბერკეტებს სასურველი შედეგების მისაღწევად. თუმცა, უპირველესად, წესრიგი იყო დასამ-

ყარებელი ახალციხეში. სელიმისა და შერიფ ფაშას აჯანყების შემდეგ, ეს რეგიონში ვერ დამშვიდდა. ამჯერად აჯანყება სელიმ ფაშას ვაჟმა, ახმედ ბეგმა წამოიწყო, რომლის მიზანი იყო ახალციხის მმართველობის ხელში ჩაგდება და ქართული მმართველობის დამყარება. მაგრამ იგი დამარცხდა, თუმცა დასჯის მაგივრად, გარკვეული ხნის შემდეგ, აპატიეს დანაშაული. ამის შემდეგ იგი ოსმალეთის სამსახურში ჩადგა.

1819 წლის ზაფხულში იმერეთში რუსების წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო, რომელიც გურიასაც მოედო. იმერეთს იმედი ჰქონდა, რომ რუსების წინააღმდეგ მიიღებდნენ დახმარებას ახალციხიდან, მაგრამ უშედეგოდ. ამ აჯანყებამაც 1812 წლის კახეთის აჯანყების ბედი გაიზიარა. ოსმალებმა ოფიციალურად ვერ დაუჭირეს მხარი საქართველოს, რადგან ამ პერიოდში სამხრეთ კავკასიაში რუსეთი, ოსმალებთან შედარებით ბევრად უფრო ძლიერი იყო. ამიტომაც შესაძლო გართულებების თავიდან ასაცილებლად იზრუნა მხოლოდ ახალციხისა და არტაანის ციხეების გამაღიერებაზე.

1828 წელს რუსეთმა სამხრეთ კავკასიაში მორიგ წარმატებას მიაღწია. თურქმენჩაის ხელშეკრულებით ნახიჭევანისა და ერევნის სახანოები რუსეთს შეუერთდნენ, რითაც რუსეთმა ახალციხის აღმოსავლეთით სტრატეგიული უპირატესობა მოიპოვა.

§3. 1828-1829 რუსეთ-ოსმალეთის ომი და მისი შედეგები სამცხე-ჯავახეთისთვის

XIX საუკუნის 20-იანი წლებისთვის ოსმალეთის იმპერია დასუსტებული იყო შიდა და გარე აჯანყებებით. მოშლილი იყო ჯარის სტრუქტურა. 1826 წელს იენიჩართა არმია გაუქმდა და შეიცვალა ახალი ჯარით, თუმცა ომამდე მისი ბოლომდე ჩამოყალიბება ვერ მოესწრო. რუსეთმა ისარგებლა ოსმალეთის ამ მძიმე ვითარებით და 1828 წლის 26 აპრილს ომი გამოუცხადა ოსმალეთს.

ოსმალეთის მიზანი იყო დაეცვათ როგორც ბალკანეთში, ისე აღმოსავლეთ ანატოლიაში მდებარე საზღვრები. ოსმალეთის არმიის მდგომარეობა ძალიან ცუდი იყო. რუსეთი კი ბევრად უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა. კავკასიის რუსული ჯარის მთავარსარდალი იყო გენერალი პასკევიჩი, რომელიც ცნობილი იყო ირანულ ლაშქრობაში მიღწეული წარმატებებით.

რუსები ცდილობდნენ ოსმალთა სამხედრო თავდაცვის მოშლას ცრუ ცნობებით, თითქოს მათ დაიპყრეს ტრაპიზონი, სინოპის რაიონები, რუმელია და სტამბოლიც კი. ისინი, თავიანთ მხარეზე გადმოსაყვანად სხვადასხვა წინადადებებს სთავაზობდნენ იმ კავკასიელებს, რომლებიც ოსმალეთის იმპერიის დასახმარებლად იყვნენ მოსულნი.

რუსების პირველი წარმატება კავკასიის ფრონტზე ანაპას ციხის აღება იყო. მაგრამ კავკასიაში რუსული პროვინციების შენარჩუნებისთვის, საჭირო იყო ყარსის ციხის დაპყრობა, რის შემდეგაც ახალციხის პროვინცია მოწყვეტილი იქნებოდა ანატოლიისგან და მისი აღება უფრო გაადვილდებოდა.

1828 წლის 1 ივნისს რუსები მიუახლოვდნენ ყარსს და ერთ კვირაში დაეუფლნენ ციხეს მთლიანად. ამის მოჰყვა ჭირის ეპიდემიის გავრცელება, რის გამოც ოცი დღის განმავლობაში ომი შეწყვიტეს. შემდეგ კი გადაწყდა ახალქალაქის ციხესიმაგრეზე თავდასხმა, რადგან თუ ერზრუმისკენ წავიდოდნენ, ახალციხეში მყოფი ოსმალური არმია რუსული არმიის ზურგში მოექცეოდა. გენერალი პასკევიჩი ახალქალაქის შემდეგ ახალციხის აღებას ფიქრობდა.

26 ივლისს პასკევიჩმა დაიწყო ერზრუმის მიმართულებით მცდარი მანევრი. 1828 წლის 3 აგვისტოს გენერალი პასკევიჩი ახალქალაქში ჩავიდა და ციხესიმაგრის მეთაურს, სელიმ ხიმშიაშვილის ვაჟს, ფერჰად ბეგს მოთხოვა დანებება. თუმცა, მან და ახალქალაქელებმა ეს მოთხოვნა უარყვეს. ამის შემდეგ, რუსეთის არმია შეტევაზე გადავიდა და დაიწყო ქვემეხების სროლა. ციხე-სიმაგრეში იმყოფებოდა 1.000 კაციანი დანაყოფი, რომელმაც ვეღარ შეეძლო წინააღმდეგობის გაწევა და ციხიდან გაიქცა. 7 აგვისტოს რუსებმა ბრძოლის გარეშე აიღეს ხერთვისის ციხე-სიმაგრე, რომელიც ახალქალაქიდან 40 კილომეტრში მდებარეობს. ამგვარად, არტაანსა და ახალციხეს შორის გზები რუსების ხელში გადავიდა.

ახალქალაქის აღების შემდეგ, გენერალ პასკევიჩის გეგმის მეორე ნაწილი ახალციხის დაპყრობა იყო. თავისი მაღალი ქვის კედლებით და 10.000 კაციანი გარნიზონით, ახალციხეს თითქოს არაფერი ემუქრებოდა. მაგრამ გენერალი პასკევიჩი ძალიან თავდაჯერებული იყო და შეტევა გადაწყვიტა. 20 აგვისტოს პასკევიჩმა მოიწვია საბჭო. მიიღეს გადაწყვეტილება ღამე შეტევის დაწყების შესახებ.

ცუდი რელიეფის გამო, რუსებმა ვერ მოახერხეს სწრაფად მოქმედება, თუმცა მალე დაეუფლნენ უპირატესობას. ოსმალთა რიგებში არეულობის მიზეზი ხალხისთვის საყვარელი აჰმედ ხიმშიაშვილის დაჭრით გამოწვეული პანიკა იყო

22 აგვისტოს რუსებმა ციხის მცველებს შესთავაზეს დანებება მოსახლეობისა და მათი რწმენის ხელშეუხებლობის გარანტიით. რადგან რუსებმა იცოდნენ, რომ ოსმალები დამხმარე ძალა მოუვიდათ, ისინი დაუყოვნებლივ გადავიდნენ მოქმედებაზე. პასკევიჩმა გადაწყვიტა, რომ ქალაქის თავდაცვის ძალა გაერღვია ქალაქში ხანძრის გაჩენით. ახალციხის მცხოვრებნი დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ რუსებს. ომში ქალებიც მონაწილეობდნენ და ტყვედ ჩავარდნას სიკვდილს არჩევდნენ. ამ წინააღმდეგობის პირისპირ, რუსებმა განახორციელეს დიდი ხოცვა-ჟლეტა და 28 აგვისტოს ქალაქი დაიკავეს.

რუსეთის არმიას წარმატებები ჰქონდა სხვა მიმართულებითაც. მათ ხელთ იგდეს ფოთისა და ოზურგეთის ციხეები, ასევე, არტაანი და ბაიაზეთი.

ახალციხეში რუსთა დამკვიდრებას მოჰყვა რეგიონში დემოგრაფიული და რელიგიური სურათის შეცვლა. ოსმალების, ქურთების ნაწილმა და სხვა მუსლიმებმა დატოვეს ახალციხე და იძულებული გახდნენ თავიანთი მიწა ძალიან დაბალი ფასად გაეყიდათ. რუსებმა ეს ადგილები გადასცეს ახლად ჩამოსულ სომხებს.

1829 წლის კამპანიის დაწყებამდე გენერალი პასკევიჩი პეტერბურგში გაემგზავრა, სადაც განიხილა აღმოსავლეთ ანატოლიაში განსახორციელებელი გეგმა. ერზრუმის დაპყრობის შემდეგ, იგი აპირებდა ტრაპიზონის აღებას რუსეთის საზღვაო ძალების დახმარებით, შემდეგ კი სივასის დაპყრობას. ამ პერიოდში აჰმედ ხიმშიაშვილი დიღემის წინაშე იყო. ომის დროს აჰმედ ხიმშიაშვილი ის შეხვდა გენერალ ბებუთოვს და რუსეთის მხარეს სთხოვა ომში მონაწილეობა. მაგრამ მას შემდეგ, რაც გენერალ ბებუთოვის შემცვლელად დანიშნულმა გენერალმა ოსტენ-საკენმა მას აჭარაში პროვოკაცია მოუწყო, აჰმედ ხიმშიაშვილმა გადაწყვიტა ოსმალთა მხარეს გადასვლა. მას ჰქონდა ახალციხის უკან დაბრუნების მცდელობა, რაც წარუმატებელი აღმოჩნდა.

ამის საპირისპიროდ რუსებმა, სომეხთა მე-5 კოლონის წყალობით, ერზრუმის აღება მოახერხა. ციხესიმაგრის ჩაბარების შემდეგ,

მთავარსარდალი სალიჰ ფაშა ტყვედ აიყვანეს და გაგზავნეს თბილისში. 1929 წლის 13 ივლისს რუსები ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე შეიჭრნენ ბაიბურთში, აიღეს გუმუშჰანეც, თუმცა შემდეგ, ოსმალთა მიერ სამსუნიდან ჯარის მობილიზაციისა და ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგობის გამო, პასკევიჩმა ტრაპიზონზე შეტევა გადაიფიქრა და დაბრუნდა ერზრუმში.

რუსულ არმიას გარკვეული წარმატებები ჰქონდა ევროპულ ნაწილშიც. მათ აიღეს ედირნე და საფრთხე შეუქმნეს სტამბოლს, თუმცა კი იცოდნენ, რომ ევროპა შეეწინააღმდეგებოდა იქ მათ შეჭრას. საბოლოოდ, 1829 წლის 14 სექტემბერს დაიწყო სამშვიდობო მოლაპარაკებები ადრიანოპოლში, რაც 16 მუხლიანი ხელშეკრულების ხელმოწერით დასრულდა. ხელშეკრულების თანახმად, რუსეთის ხელში გადადიოდა ანაპა, სუჯუკ-კალე (ნოვოროსიისკი) და ფოთი, ასევე ქალაქები ახალციხე და ახალქალაქი. ოსმალეთი აღიარებდა საქართველოს რუსეთის ხელში გადასვლას. ახალციხე შევიდა თბილისის გუბერნიაში. ახალციხის პროვინციის დანარჩენი ნაწილზე მოეწყო ჩილდირის სანჯაყი, რომელიც ცენტრი იყო ოლთისი და შეუერთდა ერზრუმის პროვინციას.

აღსანიშნავია, რომ ქუჩუქ-კაინარჯის შემდეგ, ადრიანოპოლის ხელშეკრულება იყო ყველაზე მძიმე ხელშეკრულება, რაც ხელმოწერილი იყო ოსმალეთის ისტორიაში. გარდა ამისა, ადრიანოპოლის ხელშეკრულება ოსმალეთის იმპერიაში სომხური პრობლემების დასაწყისი გახდა.

დასკვნები

თავისი სტრატეგიული მდებარეობის გამო, დიდი სახელმწიფოები: ირანი, ოსმალეთი, რუსეთი მუდმივად ცდილობდნენ ხელში ჩაეგდოთ ახალციხე - საქართველოს მნიშვნელოვანი სამხრეთ ფორპოსტი. XVI საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს დაირღვა 1555 წელს ირან-ოსმალეთს შორის დადებული ამასიის ზავი, რის შემდეგაც ოსმალებმა დაიპყრეს სამცხე-ჯავახეთი, აღმოსავლეთ საქართველო და პრაქტიკულად მთელს ამიერკავკასიაში გაბატონდნენ. ოსმალებმა აქ მყოფი ძველი მმართველები თავიანთ პოზიციებზე დატოვეს და, პარალელურად, დაიწყეს თავიანთი ადმინისტრაციული სისტემის დამკვიდრება.

1578 წლის აგვისტოში საფუძველი ჩაეყარა ახალ სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულს ოსმალეთის იმპერიაში - ჩილდირს (ახალციხის) ეიალეთს, რომელიც გახდა დასაყრდენი ირანისა და საქართველოს წინააღმდეგ ოსმალეთის იმპერიის გამუდმებული, პირდაპირი თუ არაპირდაპირი ლაშქრობებისა მომდევნო ორსაუკუნენახევრის განმავლობაში.

ოსმალთა სრული გავლენა და კონტროლი კავკასიის სამხრეთით დიდხანს არ გაგრძელებულა. ირანის ტახტზე შაჰ აბას I-ის (1587-1629) ასვლის შემდეგ, რეფორმებით გაძლიერებულმა ქვეყანამ, დაკარგული პოზიციების დაბრუნების მიზნით, ომი გამოუცხადა ოსმალეთს. 1603-1639 წლებში ახალციხე და აღმოსავლეთ საქართველო გადაიქცა საომარ ზონად ოსმალეთსა და ირანს შორის. აღნიშნული საომარი მოქმედებების დროს ახალციხე ჯერ ირანის ხელში გადავიდა, შემდეგ კი ისევ ოსმალეთის იმპერიამ დაიბრუნა. ამ პერიოდში პოლიტიკურად დანაწევრებული ქართული სამეფო-სამთავროები ცდილობდნენ ორ იმპერიას შორის მიმდინარე საომარი დაპირისპირებები თავიანთი ინტერესებისათვის, ქვეყნის თავისუფლებისათვის გამოეყენებინათ და ამიტომაც ქმნიდნენ ალიანსს ხან ოსმალეთთან, ხან ირანთან.

ახალციხეზე სრული კონტროლის დამყარების შემდეგ, ოსმალეთის იმპერიამ ეს რეგიონი მოაწყო ტრადიციული ოსმალეთის სახმელეთო რეჟიმის, თიმარის სისტემის შესაბამისად. შემოწმდა და აღირიცხა რეგიონის ქალაქებისა და სოფლების შემოსავლები. პირველი რამდენიმე ათწლეულის შემდეგ რეგიონის მართვა გადაეცათ სამცხის ათაბაგებს, რომლებიც მანამდე ახალციხის მმართველები იყვნენ. ეს სისტემა გამოიყენებოდა ოსმალეთის იმპერიის რეგიონებში, განსაკუთრებით იქ, სადაც მჭიდროდ ცხოვრობდნენ სხვადასხვა ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფები. რა თქმა უნდა, ეს ათაბაგები დაინიშნენ ამ პოზიციაზე იმ პირობით, რომ ისლამს მიიღებდნენ ოსმალეთის ტრადიციული ფორმის მიხედვით და მართავდნენ რეგიონს ოსმალეთის სახელმწიფოს სახელით.

მას შემდეგ, რაც მე-18 საუკუნეში პეტრე I (1682-1725) სათავეში ჩაუდგა რუსეთს, ქვეყანა ჩაერთო კავკასიის პოლიტიკურ კონფლიქტებში და ქართულმა პოლიტიკურმა ერთეულებმა, ოსმალეთისა და ირანის ნაცვლად, მოკავშირეობის დამყარება რელიგიურად დაკავშირებულ რუსეთთან სცადეს.

მე-18 საუკუნის შუ წლებში მნიშვნელოვანი მოვლენები მოხდა აღმოსავლეთ საქართველოში. ერეკლე II-მ, რომელიც 1744 წელს კახეთის მეფე გახდა, მამის, ქართლის მეფე თეიმურაზ II-ის (1744-1762) გარდაცვალების შემდეგ, თავი ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადა და საქართველოს სრული გაერთიანებისკენ დიდი ნაბიჯი გადადგა. 1768-1774 წლების ოსმალეთ-რუსეთის ომის დროს, სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის გამოჩენამ კიდევ უფრო გაამყარა ეს იმედი. ამით გამხნეებულმა ერეკლე II-მ ოსმალეთისა და ირანის წინააღმდეგ დაიწყო უფრო აქტიური პოლიტიკის გატარება, რის გვირგვინიც 1770 წლის ასპინძის ბრძოლა იყო. 1774 წლიდან, ქუჩუქ-კაინარჯის ხელშეკრულების ძალით, სამხრეთ კავკასიურ პოლიტიკაში რუსეთის სახით გამოჩნდა ახალი მოთამაშე, რომელმაც თანდათან საფრთხე შეუქმნა როგორც საკუთრივ საქართველოს, ისე ოსმალეთისა და ირანის ინტერესებს.

ქუჩუქ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულებით, ოსმალეთის იმპერიამ დაკარგა ყირიმი და მონოპოლია შავ ზღვაზე. ამიერიდან სამხრეთ კავკასიასა და საქართველოს სამეფო-სამთავროებთან მჭიდრო პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ურთიერთობები კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენდა ოსმალეთის იმპერიისთვის.

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომის შემდეგ ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II ეძებდა შეთანხმების გზებს ახალციხის მმართველ სულეიმან ფაშასთან. ოსმალეთის ხელისუფლება მხარს უჭერდა ამ დაახლოებას. თუმცა, რუსებთან ერეკლე II-ის ურთიერთობის გამო, თავს იკავებდა.

აღნიშნულ პერიოდში ერეკლე II-მ დაიწყო ლაშქრობები აზერბაიჯანში, დაიკავა ერევანი და განჯა. თუმცა, ამ ალექსანდრე ბაქარის ძის აჯანყების, ოსმალეთისა და ირანის საფრთხეების, ევროპასთან კავშირის უშედეგო მცდელობის გამო ქართლ-კახეთის მეფე იძულებული გახდა მიეღო რუსეთის მფარველობა. 1783 წელს ხელი მოეწერა გეორგიევსკის ხელშეკრულებას, რომლითაც რუსეთმა, ირან-ოსმალეთთან შედარებით, დიდი უპირატესობა მოიპოვა ამიერკავკასიაში.

რუსეთისგან განსხვავებული მოლოდინი ჰქონდა ერეკლე II-ს გეორგიევსკში გაფორმებული ხელშეკრულებისგან. ეს იყო რუსეთის მფარველობით საქართველოს მტრების ძლევისა და ქვეყნის გაერთიანების იმედი. თუმცა, მეფის ეს იმედები არ გამართლდა.

გეორგიევსკის ტრაქტატის ხელმოწერიდან გამომდინარე, ირანისა და ოსმალეთის გალიზიანების პირობებში, რუსეთის დახმარება არასაკმარისი აღმოჩნდა. უფრო მეტიც, მათი მოქმედება არაადეკვატური იყო. ოსმალებმა, ტრადიციულად ლეკების გამოყენებით, დალაშქრეს რეგიონი, ერეკლეს კი გაუგზავნეს წერილები და მოსთხოვეს რუსეთთან ალიანსის გაუქმება. ამ თხოვნის შეუსრულებლობის შედეგად, ახალციხის მმართველმა სულეიმან ფაშამ 1785 წელს, პირადად მოაწყო ლაშქრობა საქართველოში. ამ პერიოდში სომხებმა, ისარგებლეს რა აზერბაიჯანის წინააღმდეგ ქართველებისა და რუსების მიერ განხორციელებული სამხედრო მოქმედებებით, დაიწყეს საქმიანობა რეგიონში მრავალი საუკუნის წინ გაუქმებული სომხური სახელმწიფოს აღსადგენად, მათ საჩუქრები გაუგზავნეს როგორც რუსებს, ასევე ერეკლე II-ს, თუმცა, 1787-1791 წლების ოსმალეთ-რუსეთის ომის დაწყებისთანავე, სომეხთა ეს სურვილი სამომავლოდ გადაიდო.

1787 წელს გაჩაღდა რუსეთ-ოსმალეთის მორიგი ომი, რის მიზეზიც, ერთი მხრივ ოსმალეთის წინააღმდეგ 1787 წელს გაფორმებული რუსეთ-ავსტრიის ალიანსი იყო, მეორე მხრივ კი - პორტას სურვილი დაებრუნებინა ყირიმის სახანო. საომარი მოქმედებები წარმოებდა როგორც ბალკანეთში, ისე კავკასიაში. მიუხედავად იმისა, რომ ომის დროს ოსმალეთის იმპერიას კავკასიის ფრონტზე რუსეთთან შედარებით უპირატესობა ჰქონდა, რეგიონში ფაშების ძალაუფლებისთვის ბრძოლის, ბრძანებებისადმი დაუმორჩილებლობისა და ჯარისკაცების გაწვევაში არსებული პრობლემების გამო, მან ეს უპირატესობა დაკარგა. კავკასიის ფრონტზე გაგზავნილი მეთაურების მიერ თავდაპირველი მოვალეობების დავიწყება და ერთმანეთთან დაპირისპირება გახდა რუსეთის გადარჩენის მიზეზი იმ დროს, როდესაც რუსებს ძალიან უჭირდათ. გარდა ამისა, კავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებს შორის ძალაუფლებისთვის ბრძოლამ შეასუსტა კავკასიის მუსლიმთა წინააღმდეგობა და ამ ვითარებამ რუსების წინაშე მარცხი გამოიწვია. ომის დროს, საქართველოსთან ურთიერთობები, ტრადიციულად, ახალციხის გუბერნატორების მეშვეობით მყარდებოდა, თუმცა ერეკლე II-სა და ახალციხის მმართველ სულეიმან ფაშას შორის უთანხმოებამ, ეს ორი ძალა ერთმანეთს დაუპირისპირა და ოსმალეთს არ მისცა შესაძლებლობა ესარგებლა რუსების მიმე მდგომარეობით საქართვე-

ლოში. ერეკლე ცდილობდა ოსმალეთის წინააღმდეგ, სოლომონთან ერთად ემოქმედა, რომელიც ფოთისა და აჭარის ხელში ჩაგდებას ლამობდა. მათი ეს მცდელობები უშედეგოდ დასრულდა.

1791 წლის იასის საზავო ხელშეკრულებით, ოსმალეთის იმპერია იძულებული გახდა ყირიმი რუსეთის საკუთრებად, ქართლ-კახეთის სამეფო კი რუსეთის მფარველობაში მიღებულად ეცნო. ამას მოჰყვა რუსეთის მიერ ჯერ თავისი სამხედრო ყოფნის გაძლიერება სამხრეთ კავკასიაში, შემდეგ კი საქართველოს საბოლოო დაპყრობა.

ამიერკავკასიაში რუსეთის გავლენის ზრდას არ შეეგუა არც ოსმალეთის იმპერია და არც ირანი. იასის ზავის შემდეგ მათ მიმართეს სხვადასხვა გზას რეგიონში რუსების შესაჩერებლად. თავიდან ოსმალეთმა არჩია დიპლომატიის გზით მოქმედება, ნაცვლად საქართველოს მიმართ რუსების საქმიანობაზე იარაღით გამოხმაურებისა. პარალელურად, ყაჯართა დინასტიისა და ალა-მაჰმად-ხანის ქვეყნის სათავეში მოსვლის შემდეგ, ირანი დაუბრუნდა თავის ყოფილ პოლიტიკას საქართველოს მიმართ და დაიწყო აგრესიული მოქმედებების განხორციელება. ირანმა რუსეთისგან მოითხოვა საკუთარი ძველი უფლებების აღიარება აღმოსავლეთ საქართველოზე და ამავე დროს, მოუწოდა ერეკლე II-ს შესულიყო მათი ქვეშევრდომობის ქვეშ. ერეკლემ სცადა ახალციხის ფაშას მეშვეობით ოსმალეთთან ურთიერთობის გააქტიურება, თუმცა უშედეგოდ. ირანის მოთხოვნის უარყოფის შემდეგ, ალა-მაჰმად-ხანმა 1795 წელს აღმოსავლეთ საქართველოს წინააღმდეგ განახორციელა სამხედრო ექსპედიცია და ააოხრა თბილისი. მიუხედავად მძიმე მარცხისა, ერეკლემ, სიცოცხლის ბოლო წლებში ოსმალეთთან კავშირის შესაძლებლობა მოსინჯა. ახალციხეში გაიმართა შესაბამისი შეხვედრებიც. მაგრამ, აღნიშნულ პერიოდში ოსმალეთმა ვერ შეძლო აქტიურად ჩარეულიყო საქართველოს საქმეებში.

მიუხედავად იმისა, რომ ირანმა ოსმალებს რუსების წინააღმდეგ მოკავშირეობა შესთავაზა, ოსმალეთს შეეშინდა კავკასიაში ცხელ კონფლიქტში შესვლა. საუკუნეთა მიჯნაზე იგი შეეცადა რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 და 1787-1792 წლების ომის ჭრილობების მოშუშებას და რუსეთის წინააღმდეგ მებრძოლი სპარსეთის და აზერბაიჯანელი ხანების შეძლებისდაგვარად დახმარებას. სასაზღვრო პროვინციების გუბერნატორების მეშვეობით პორტა მუდმივად

ინფორმირებული იყო მიმდინარე მოვლენების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდში ოსმალეთის იმპერიას სურდა ომისგან თავის არიდება, ევროპაში მომხდარი მოვლენების გამო, 1806 წელს, მას კვლავ მოუწია რუსებთან ომში ჩაბმა.

მანამდე, ოსმალეთის პასიური პოლიტიკისა და აღა მაჰმად ხანის შემდეგ ირანში დაწყებული არეულობების შედეგად, რუსებმა გაიმყარეს პოზიციები როგორც საქართველოში, ასევე აზერბაიჯანში. 1798 წელს ერეკლე II-ს გარდაცვალება ქართლ-კახეთის სამეფოს დასრულების მომსაწავლებელი იყო. 1801 წელს გიორგი XII-ს გარდაცვალებასთან ერთად, იმპერატორ ალექსანდრე I-ის 12 სექტემბრის მანიფესტით, ქართლ-კახეთის სამეფო ანექსირებულ იქნა. რუსეთი უკვე მაშინ ცდილობდა ახალციხის საფაშოზე კონტროლის დამყარებას, მაგრამ ოსმალეთთან ურთიერთობების გაფუჭებას მოერიდა და ეს საქმე მომავლისთვის გადადო.

მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობდა ისეთი სერიოზული წინააღმდეგობა, რომელიც მოითხოვდა ომს, ოსმალეთსა და რუსეთს შორის დაპირისპირება 1806 წელს მასშტაბურ სამხედრო კონფლიქტში გადაიზარდა, რასაც ნიადაგი მოუშადა იმ დროს ევროპულ პოლიტიკაში განვითარებულმა მოვლენებმა. ოსმალეთ-რუსეთის 1806-1812 წლების ომი, დაიწყო დასავლეთის სახელმწიფოების ზეწოლის შედეგად და გაგრძელდა კავკასიაში ოსმალეთის დაცემის პროცესი.

ომის პირველმა ეტაპმა დიდი კონფლიქტების გარეშე ჩაიარა. შემდგომ პერიოდში მუდმივად შეუთანხმებელი მოქმედებების გამო, დაიწყო ომის უფრო მძიმე ეტაპი. მიუხედავად იმისა, რომ რუსები რთულ ვითარებაში იყვნენ, ისინი ამ ომიდან გამარჯვებული გამოვიდნენ. ოსმალთა მარცხის ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზეზი, ჯარის არაორგანიზებულობასთან ერთად, კავკასიის ფრონტზე ოსმალეთის მთავრებს შორის კონფლიქტი იყო, რომელიც განსაკუთრებით ახალციხეში იყო თვალში საცემი. სწორედ ამ რეგიონში იგრძნობოდა ანტიოსმალური განწყობილება, თუმცა ოსმალეთმა იმ ეტაპზე მასზე კონტროლის შენარჩუნება მოახერხა. ამავე დროს, პორტა იძულებული გახდა შეეუბნოდა იმერეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის საზღვრებში მოქცევას.

ომის პერიოდის ახალციხის პროვინციის მდგომარეობას საკმაოდ პრობლემური იყო. ამ საფაშოს მმართველების - შერიფისა და

სელიმ ფაშას ურთიერთდაპირისპირებამ, გარკვეულად იმოქმედა ომის მიმდინარეობაზე და გახდა კიდევ მიზეზი ოსმალეთის პოზიციების შესუსტებისა. ახალციხის ფაშა სელიმ ხიმშიაშვილის საქმიანობას „თავისუფალი და ერთიანი საქართველოს“ იდეის განსახორციელებლად, რეგიონის ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის დიდი გამოხმაურება მოჰყვა, თუმცა ოსმალეთის მმართველობამ არ მისცა მას გასაქანი და იდეაც განუხორციელებელი დარჩა.

1806-1812 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომი, შიდაპოლიტიკური დაპირისპირების, სამხედრო და ადმინისტრაციული კონფლიქტების გამო, ოსმალეთის მარცხით დამთავრდა, არადა, კავკასიური ტომების დახმარებით შეეძლო მოეგო. ომის დროს, საფრანგეთიდან მომდინარე საფრთხის გამო, რუსეთის არმიამ ვერ შეძლო ჯარის მნიშვნელოვანი ნაწილის გაგზავნა კავკასიაში. ამასთან, საქართველოში მიმდინარე აჯანყება და რუსეთის ომი ირანთან ქმნიდა კარგ შესაძლებლობას ოსმალეთისათვის. მაგრამ პროვინციებში მმართველებს შორის წინააღმდეგობების არსებობის გამო, პორტამ ვერ მოახერხა საკმარისი ჯარისკაცების გაგზავნა ომის ზონებში, რაც მას მარცხის ფასად დაუჯდა. ოსმალეთმა ვერ შეაჩერა რუსების იმერეთზე, სამეგრელოზე, გურიასა და სვანეთზე გავლენა და კონტროლი. თუმცა, ბუქარესტის ხელშეკრულებით, შეძლო ომის დროს დაკარგული ფოთის, სოლუჯაკისა და ანაპას ციხეების უკან დაბრუნება და ამით ჩერქეზებზე გავლენის შენარჩუნება.

1812-1813 წლებში საქართველოში ადგილი ჰქონდა რუსული საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ მიმართულ ამბოხებას კახეთში, რომელიც უხეში ძალის გამოყენებით სისხლში იქნა ჩახშობილი. რელიგიური და ადმინისტრაციული პრობლემებით იყო გამოწვეული 1819-20 წლების ანტირეჟიმული აჯანყება იმერეთსა და გურიაში. თუმცა, სამწუხაროდ, ვერც ამ გამოსვლებმა მიაღწიეს მიზანს.

სელიმ ხიმშიაშვილის სიკვდილით დასჯის შემდეგ, 1817 წელს მისი ვაჟი ახმედ ბეგი აჯანყდა ოსმალეთის მმართველობის წინააღმდეგ, რაც შეიძლება მივიჩნიოთ მამის - სელიმ ხიმშიაშვილის აჯანყების ერთგვარ გაგრძელებად. მამამისის მსგავსად, მისი მიზანი იყო რეგიონში ქართული ინტერესების გატარება. აჰმედ ბეგმა, რომელსაც კარგი კავშირები ჰქონდა ქართულ სამეფო-სამთავროებთან, შეძლო ხალხის სიყვარულისა და პატივისცემის მოპოვება. მას სერიოზული სამხედრო ძალა გააჩნდა, თუმცა, ერზ-

რუმის გამგებელმა ბაბა ფაშამ მისი გამოსვლა ჩაახრჩო. მიუხედავად ამისა, აჰმედ ბეგი შეიწყალეს, რის შემდეგაც ოსმალთა სამსახურში ჩადგა.

მიუხედავად იმისა, რომ 1812-1813 წლების რუსეთ-ირანისა და 1821-1823 წლების ოსმალეთ-ირანის ომების შედეგად რეგიონის პოლიტიკურ რუკაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ განხორციელებულა, მიღწეულმა სამშვიდობო ხელშეკრულებებმა ვერ უზრუნველყო გრძელვადიანი მშვიდობის უზრუნველყოფა და გახდა ერთგვარი საფუძველი 1826-1828 წლებში ირანულ-რუსული და 1828-1829 წლებში ოსმალეთ-რუსეთის სამხედრო დაპირისპირებებისა. 1826-1828 წლების ირანულ-რუსული ომის შედეგად, ირანმა უარი თქვა თავის უფლებებზე როგორც აზერბაიჯანზე, ისე საქართველოზე. მან დაკარგა გავლენა კავკასიის პოლიტიკაში.

1828-1829 წლების ოსმალეთ-რუსეთის ომი, თვისი შედეგებით, ძალიან მძიმე აღმოჩნდა ოსმალეთის სახელმწიფოსთვის. იენიჩართა გაუქმების, ბერძნული აჯანყებისა და სერბეთის ავტონომიის პრობლემების გამო, პორტამ ომი მოუმზადებლად დაიწყო, რასაც რუმელიასა და კავკასიაში მისი მარცხი მოჰყვა. ოსმალებმა დაკარგეს შემდეგი ციხე-ქალაქები: ანაპა, ფოთი, ახალციხე, ახალქალაქი, ყარსი, ერზრუმი, ბაიბურთი, რომლებიც, როგორც კავკასიაში დასაყრდენი, დიდი ხნის მანძილზე ოსმალეთის კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ეს იმას ნიშნავდა, რომ აჭარის გარდა საქართველოს ტერიტორია მთლიანად რუსეთის კონტროლქვეშ მოექცა.

ირანთან თურქმენჩაისა და ოსმალეთთან ადრიანოპოლის ხელშეკრულებების შედეგად ჩრდილოეთ აზერბაიჯანისა და ახალციხის რეგიონის ხელში ჩაგდებით რუსეთმა სამხრეთ კავკასიაში დიდი უპირატესობა მიიღო. პოზიციების გამაგრების შემდეგ, რუსეთმა დაიწყო რეგიონის კოლონიზაცია მისთვის სანდო ელემენტებით. რუსეთის კოლონიზაციის პოლიტიკის ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზანი იყო ძველი მაჰმადიანი ხალხის ემიგრაცია და მათი ახალი ქრისტიანული თემებით ჩანაცვლება. ამ მიგრაციულმა მოძრაობამ შეცვალა რეგიონის დემოგრაფიული სტრუქტურა. რუსეთიდან, ერზრუმიდან და ყარსიდან გადმოსახლებულ სომეხთა უმეტესი ნაწილი, დასახლდა ახალციხის მხარეში.

ადრიანოპოლის ხელშეკრულებამ ნათლად აჩვენა, რომ ოსმალეთის იმპერიამ დიდწილად დაკარგა სამხედრო ძალა და წარუ-

მატებლობას მიაღწია დიპლომატიის სფეროში. ოსმალეთის სახელმწიფო ვერ შეეწინააღმდეგა რუსეთის მიერ მოთხოვნილ პირობებს და იძულებული გახდა მიედო ყველა პუნქტი. ამ გაგებით, 1774 წლის ქუჩუქ-კაინარჯის შეთანხმების შემდეგ, ადრიანოპოლის ხელშეკრულება იყო ყველაზე მძიმე შეთანხმება, რომელიც ხელმოწერილი იყო ოსმალეთის ისტორიაში, რასაც მომდევნო პერიოდში მოჰყვა ოსმალეთის იმპერიაში სომხური პრობლემების დასაწყისი. ამ გამარჯვებით, რუსებს საშუალება მიეცათ რეგიონში დაეწყოთ დიდი ხნის განმავლობაში დაგეგმილი, სომხური სახელმწიფოს პროექტი. ახალციხის რეგიონის ეთნიკური სტრუქტურა, მომდევნო წლებში სომეხებისთვის სასარგებლოდ გახდა. რუსეთს სურდა, ოსმალეთისა და ირანის წინააღმდეგ სომხეთის სახელმწიფოს ბუფერულ ზონად გამოეყენებინათ. საქართველოსთვის რუსეთის მიერ ახალციხის დაპყრობა განიხილებოდა, როგორც ქვეყნის გაერთიანებისკენ გადადგმული მნიშვნელოვანი ნაბიჯი. მანამდე სხვადასხვა სახელმწიფოებთან მოკავშირე და დროდადრო ერთმანეთთან მეზობლო ქართველი სამეფო-სამთავროები ერთი მმართველობის ქვეშ მოქცევა უდავოდ პროგრესული მოვლენა იყო, რაც დადებითად აისახებოდა მისი მომავლის პერსპექტივაზე.

ფირათ ჩაქირის გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომები:

1. ფ. ჩაქირი, “1792 – 1806 Yılları Arasında Güney Kafkasya’da Osmanlı - İran - Rus Rekabeti”, International Black Sea Coastline Countries Symposium, Batumi, 2019, ISBN 978-605-7875-69-3, გვ. 110-123.
2. ფ. ჩაქირი, “Ahıska’da Paşalar Mücadelesi: Selim ve Şerif Paşa Rekabeti”, International Black Sea Coastline Countries Symposium, Batumi, 2019, ISBN 978-605-7875-69-3, გვ. 124-133.
3. ფ. ჩაქირი, “სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე მოვლენები და ახალციხის ეიალეთის მდგომარეობა 1774-1787 წლებში (თურქული წყაროების მიხედვით)”, საქართველოს

მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია აჭარის ავტონომიური
რესპუბლიკის რეგიონული სამეცნიერო ცენტრი
“შრომები” IV. ბათუმი, 2019, ISSN 2449-2507, გვ. 92-96.

4. ფ. ჩაქირი, “კავკასიის ფრონტი რუსეთის-ოსმალეთის 1787-1791 წლების ომში”, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის რეგიონული სამეცნიერო ცენტრი “შრომები”, V, ბათუმი, 2019, ISSN 2449-2507 გვ. 126-133.
5. ფ. ჩაქირი, “სელიმ ხიმშიაშვილი - ოსმალეთის ურჩი ფაშა”, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში - III ბათუმი, 2018. (იბეჭდება (წარმოდგენილია ცნობა))

**Batumi Shota Rustaveli State University
Faculty of Humanities
Department of History, Archaeology and Ethnology**

Firat Chakir

**Vilayet of Akhaltsikhe in 1774-1829,
From Kuchuk-Kainarji to the Treaty of
Adrianople (According to Ottoman sources)**

Specialty: History of Georgia

Annotation

**of the dissertation submitted to obtain the degree of the
PhD in History**

Batumi - 2020

The defense of the dissertation will take place **on December 23, 2020, at 17:00 p.m.**, at the meeting of Dissertation Board of the Faculty of Humanities of BSU.

Address: Batumi Shota Rustaveli State University, 35 Ninoshvili Str., auditorium №32.

Dissertation work is available at the library of BSU, as well as on the website of the university (www.bsu.edu.ge).

The thesis was prepared in the Department of History, Archeology and Ethnology of the Faculty of Humanities of BSU.

Scientific adviser:

Otar Turmanidze, PHD, Chief Scientist of N. Berdzenishvili

Institute in BSU

Irakli Baramidze, BSU Associate Professor.

Appraisers:

Zaza Shashikadze, BSU Associate Professor;

Ucha Oqropiridze, BSU Professor.

Roman Gogolauri, Professor of Samtskhe-Javakheti University.

Secretary of the Dissertation Board

Natia Phartenadze, Associate Professor

Actuality of research: Historical Samtskhe, Samtskhe-Saatabago or principality and its capital city Akhaltsikhe have a long history. It was one of the most important regions of Georgia for centuries as well as the south gateway and strategic fortified city. But at present, it is administrative center of Samtskhe-Javakheti region and Akhaltsikhe municipality.

As it is known in the middle of XVI century empowered Iran-Ottoman have shared the spheres of influence in Georgia. In the last quarter of the same century Ottoman Empire has succeeded to settle at southern lands of Georgia which was followed by creation of Akhaltsikhe eyalet same as province (1579). In XVIII century the appearance of Russia at Trans-Caucasian Arena has changed the balance of powers. Ottoman appeared to be at the risk of losing powers the first signal of which was Russian-Ottoman war in 1768-1774 and the consequences of it. Since then, so since 1774 Treaty of Kuchuk-Kainarji the semi-centennial period is the point of our interest, until Russian governance was established in Akhaltsikhe with Treaty of Adrianople. We think that it is important to study the last five decades of ottoman authorities in Akhaltsikhe eyalet in the context of Georgian – Russian-Ottoman relations especially when it was not the very last episode of sharing Georgian territories in this century (we consider Russian-Ottoman War 1877-1878 and the consequences of it). Hence, we believe that the topic is not really of a poor importance and studying these issues will definitely support correct and fair understanding of the problem in historical aspect.

Besides, we think that the actuality of the topic is stipulated by the life of historical figures and their last years of life such as King Heraclius II of Kartli-Kakheti, King Solomon II of Imereti, Selim Khimshiashvili, Suleiman Pasha Kazinadaroghli, etc.

Goals and objectives of research: The goal of the present research is to study and demonstrate history of Akhaltsikhe eyalet same as province between two wars of Russia and Ottoman – the period since 1774 to 1829 based on research and objective analysis of scientific literature and sources, as well as archive documents in accordance with the modern standards of historical sciences.

We have set the following objectives to achieve our goals: to study Georgian and Turkish sources and scientific literature about Akhaltsikhe eyalet (Childir); to identify the place and role of Akhaltsikhe eyalet in ottoman administrative structure, what were the relations it has with Ottoman central governance and what were the relations it has with Georgian royal principalities.

For the very beginning I would like to note that the processes were studied in dynamics, taking into account present reality and historical experience as well. Therefore, we study our review from founding Akhaltsikhe eyalet (1579). Obviously, we demonstrate the events on the basis of political processes and on the background of military confrontations of main political players in Caucasus. Here we mean Russian-Ottoman wars in 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812 and 1828-1829 and the consequences of it. The goal of our research is military-political and socio-economic issues of Akhaltsikhe eyalet as well as demographic conditions, landownership, etc.

Scientific novelty of the given research: The scientific novelty of the research is that, for the first time, Akhaltsikhe eyalet will be shown in its entirety, in Russian-Ottoman four wars conditions, in Georgian historical science, which finally was resulted in establishing Russian rule. It must be said that the history about Akhaltsikhe eyalet in this period is not far studied neither in Georgian nor in Turkish historiography. Hence, the research with new ottoman documents obviously will be unit adding many new points to already existing ones. It is worth mentioning that part of these documents are attached to the research hereto.

Theoretical-methodological basis of the research is applying complex of principles and methods elaborated by modern historical scientists such as chronological, historical-comparative, statistical, retrospective, political analysis, etc.

While working on the research we have used Georgian, Turkish, English, Russian materials and scientific literature as well as documents found in Ottoman archives by prime-minister, the majority of which are correspondence between Porta officials.

Theoretical and practical value of the research: The present research work will be interesting and valuable for those interested in history of Georgia, dynamics of neighbouring relations, socio-economic and political conditions of Akhaltsikhe, Geo-politics and events occurring at the verge of XVIII-XIX centuries as well as for students and professor-lecturers. In addition, the present work can be used for preparing proper educational course in universities. The research results as well as the attached literary sources can be useful for bachelor's master's thesis and other kinds of thesis as well.

History of the study of the issue; it must be said that at first glance it seems that brief period is quiet full of events and therefore, scientific literature is not that scarce but, Turkish historiography is much rich. In particular, there is no research carried in this direction and in this aspect. Despite of this fact it would be impossible to write our research if there were not works dedicated to certain aspects, regions and epochs.

One of the most important sources about historical region and epoch for us definitely is "Description of Kingdom of Georgia" by Vakhushti Batonishvili. Studying Akhaltsikhe history without life of Erekle II is absolutely impossible. Hence great attention should be paid to "The Reign of Irakli II" by Oman Kherkheulidze. The interesting notes were found in material reflecting the trip of member of Russian Academy in Georgia – I. Guiulden Sted – the Reign of Heraclius II.

It is totally impossible to study important issues of Georgia and Caucasus without scientific inheritance from I. Javakhishvili and N. Berdzenishvili. Therefore it is vivid that we cannot go far from such materials. Among other Georgian authors who worked on Akhaltsikhe issues first must be mentioned professor Shota Lomsadze. He has monographically studied history of Samtskhe-Javakheti from midst of XVIII century to middle of XIX century. In his works there are discussed and studied many interesting points for us. In the works of Georgian researchers and scientists certain issues of Meskheta history are shown. These researchers and scientists have greatly helped us while working at our research and among them are: A. Proneli, Z. Tchitchinadze, S. Pirtskhalava, M. Janashvili, T. Chikovani, R. Gogolauri, M. Beridze, etc.

As for Turkish historiography here no less interest is shown towards study of the issue. Many Turkish researchers got interested and studied history, social and demographic issues of Akhaltsikhe eyalet as administrative unit of Ottoman and we have focused to this direction, as these works the majority of which are based on ottoman archive documents are almost unknown for Georgian reader. Taking and discussing all of them in this work is impossible so we will select main ones.

The researcher Mustafa Adil Özder in his monographic work – “History of Childir (Akhaltsikhe) Atabags (title of rulers of Samtskhe) and their grandchildren” [Erzurum 1971]. This work gives detailed information about Samtskhe Atabags, pashas who ruled the region during ottoman period

Feridun Ababay in his work - “The History of Childir” [Ankara 1987] – pays great attention to the origination of word Childir and discusses history of Childir region. The same author in the work – “The Organizing Process for Childir Ruling” – discusses form of governing and administrative structure of childir eyalet.

Rasim Bayraktar in his book “Akhaltsikhe – Childir Beglarbeps” [Ankara, 2000] tells the history of Childir eyalet. In this work great attention is paid to Russian-Ottoman war period.

Mehmet İnbaşı in his work – “Childir Eyalet and its rulers in second half of XVIII century” [Erzurum, 2006] - gives information about those Pashas who were ruling Childir Eyalet in 18-th century. Besides, this work discusses economic and social conditions in Childir Sanjak (Turkish Province) of the same period.

Fahrettin Kirzioğlu in his book – “Conquering Caucasus by Ottoman” [Ankara, 1998] – discusses the process of conquering Childir eyalet and gives information about eyalet administrative and economic reorganization after conquering.

Yunus Zeyrek in his work –“Akhaltsikhe Region and Meskhetian Turks” [Ankara, 2001] – describes history of Akhaltsikhe region, conditions in Akhaltsikhe and problems of Meskhetian Turks since ancient period including period of Atabags, Ottoman, Russian Empire and Soviet Union.

Levent Küçük discusses activities of Pashas in Akhaltsikhe Sanjak and Istanbul in his work - “Akhaltsikhe Officials in Ottoman Bureaucracy” [Istanbul 2015].

Oktay Kızılkaya discusses socio-economic conditions of Childir sanjak in the midst of 19-th century as well as agricultural industry of the same period in his work “Childir Sanjak socio-economic conditions in the midst of XIX century”.

Bahattin Kılıç discusses administrative structure of Childir Sanjak after Tanzimat period in his dissertation work - “Childir Sanjak Administrative Structure in 19-th Century” [Kars 2011] and demonstrates the existing conditions of the same period.

The work of Sadık Müfit Bilge is also interesting – “(History-Society-Economy) in Caucasus-Ottoman Period 1454-1829”. In this work the author discusses general history of Caucasus and Childir Sanjak conditions in the mentioned period.

Salih Değirmenci discusses administrative, political, military, socio-economic and cultural conditions of Childir eyalet before 1828-1829 Russian-Ottoman war in his dissertation work which is based on recordings and official materials filed by Ottoman lawyers.

İbrahim Aykun, Esra Pamuk, Shota Bekadze and Iasha Bekadze, Nebi Gümüş, Cemal Gökçe and others discuss certain aspects of Akhaltsikhe eyalet history, economic and social conditions.

As for European historiography some kind of interest towards Caucasus is felt in here as well. Confrontation between Russian-Ottoman in parallel with Caucasus was taking place on a larger scale at European stage and in this context interest towards the region is not far surprising. There is no special researches carried on the issues interesting for us in Samtskhe but many interesting notices are met in the context of global relations which we will come closer in certain paragraphs of this work.

Obviously, historiography of interesting subject for us does not really end here and we have no further claims to present it in its entirety,

though monographic works, certain articles and scientific works mostly describe the modern conditions of study of issue.

Research Approbation. The research has successfully passed approbation and was approved by BSU Department of History, Archaeology and Ethnology on 20 June 2020. The separate parts of the research were published in the form of Articles in Scientific newspapers and were read at International Scientific Conferences.

Research Structure. The present work includes Introduction, 3 Chapters, 9 Paragraphs and Conclusion. The list of applied sources and scientific literature are attached hereto. Besides, several ottoman documents with proper Georgian translation are attached in the form of Annex.

The introduction discusses actuality of the research, goals and objectives of it, theoretical and methodological principles of the work and scientific novelty of the research. Besides, the modern level of studying the issue is represented hereby and the importance of certain sources and scientific literature is highlighted.

Chapter I. Akhaltsikhe in Ottoman Administrative Structure Relations with Georgian Royal Principalities and Iranian-Russian Interests in the Region up to 1774

§ 1. Iran- Ottoman War of 1578 and Formation of Childir Eyalet

In Georgian and Turkish historiography Akhaltsikhe Childir are frequently synonyms. Childir Eyalet is used as region name which includes Ardahan region and Akhaltsikhe region.

Akhaltsikhe the word the etymology of which does not need any further definitions in Turkish is known as Ahiska or Akiska which is variation of Georgian term.

The relations between Samstkhe Atabags and Ottoman started during the reign of Sultan Mehmet II Fatih (in 1451-1481). In this period Samtskhe and ottoman were allies. Later, when Ottoman Empire started to

pursue a policy of expansion in the East, Samtskhe region became the target of Ottoman Empire.

As it is known on 29 May 1555 with the Peace of Amasya between Ottoman and Safavid-Iran Georgia was divided between warring countries: the west of Georgia was under the subordination of Ottoman Empire and the East of Georgia – under the subordination of Iran, Samtskhe part was distributed between them.

According to Ottoman historiography in 1578 Safavids have violated Peace of Amasya and tried to subjugate Georgian Kingdoms. State of Ottoman was forced to make decisions about retaliation. The army was led by Lala Moustafa Pasha which started moving from Erzurum to Akhaltsikhe direction and called for Georgian kings and governors to participate in the war in favour of Ottoman.

On August 9, 1578 in Childir region Ottoman and Iran armies clashed against each other. Ottomans had won this battle. After the victory, a new military-administrative unit in Ottoman empire – Childir (Akhaltsikhe) Eyalet was created which lately included previously conquered territories by Atabags.

On August 10 1578 Lala Moustafa Pasha started moving to Tbilisi. He was accompanied by Samtskhe Atabag Manuchar II. Vakhtang Mukhranbatoni and Ksani army commander - Bardzim Amilakhvari have declared their obedience to Ottomans. Davit XI (1569-1578) of Kartli under the subordination of Iran has left Tbilisi and concealed in highlands. On August 24 Lala Moustafa Pasha together with Ottoman army has entered the capital without bloodshed. On August 29 Kingdom of Kartli became Tbilisi eyalet and joined the territories of Ottoman.

For the end of October, Lala Moustafa Pasha camped near Gori Fortress. Here he was joined by brother of King of Imereti - Giorgi and brother of Guria Governor - Mamia. At the same time King of Kartli - Simon who was released by Iranians from 10 years captivity, being helped by Ganja governor, has started small attacks on Ottoman army.

Though Ottomans conquered Tbilisi relatively easily but further progress was quiet difficult. In addition, because of wars of Safavids and Georgians, the Ottoman army suffered significant losses. Gori was captured in September 1578. Aleksandre II of Kakheti (1574 - 1601) has sent an ambassador to Ottomans and declared his obedience to them.

Iran-Ottoman war ended in 1590 with the Treaty of Constantinople. Ottomans received / conquered Georgia, Ganja Shirvani and Karabakh. Even more, with such victory Ottoman Empire was enabled to directly contact with North Caucasus.

Unfortunately, the disagreement /conflict between Georgian kingdoms and the fact that Georgia did not have unified power, has significantly weakened Georgia's resistance against two powerful countries such as Ottomans and Iran.

§ 2. Administrative Governance of Childir Eyalet. Samtskhe Atabags / Akhaltsikhe Pashas 1579 – 1774s

Childir eyalet form of governance was somehow different from main military-administrative units within the empire. It envisaged using the incomes from the territories of the mentioned region for the benefits of the population of the same region.

Childir Eyalet for the moment of creation consisted from the Sanjaks of Arpali, Imerkhevi, Pertekrek (Jusupeli), Artanuj, Checherek, Aspindza and Ude. In 1582 eyalet was joined by Livan. Pashalik (ottoman province) was joined by previously conquered territories in particular Ardahan. As Childir eyalet was bordering region, military actions was quiet frequent here and eyalet borders was gradually changing. Childir eyalet center sometimes was Childir and sometimes Akhaltsikhe.

In 16 century the state allowances issued by state for Childir eyalet equalled to 900.100 Akhcha (money unit). The duty of Childir Eyalet governors was to control Imereti Kingdom, Provinces of Guria and Samegrelo, to protect them from the influence of Iran, to prevent rebellions, to collect taxes, to establish liaisons with Dagestan and Azerbaijan Khanates

through Georgian principalities as well as governing Childir, Poti, Batumi and Sokhumi troops.

In 1595 the following land categories were in Childir eyalet: 16 Khasi, 90 Zeamati, 761 Timar. For the middle of 17 century in Childir eyalet there was 14 Khasi, 92 Zeamat and 559 Timar. So during half of century the quantity of population owning Timar has reduced by 200 units which means that population was reduced itself. Akhaltsikhe eyalet population was engaged by cattle-breeding and agricultural activities as well. The products they produced were corn, honey, flax and vegetables.

In 17-18 centuries the quantity of Sanjaks in Akhaltsikhe eyalet according to various sources is between 13 to 23. Samtskhe-fiefdom territory in the borders of Ottoman empire was constantly changing which was reflected at quantity of administrative units. The main reason for changing sanjak quantity was the location of pashalik near border territories and constant confrontation with Iran and Georgian kingdoms.

Childir eyalet pasha history starts by Manuchar II who was distinguished member of Samtskhe-pashalik governing dynasty and Samtskhe Atabag. During Lala Moustafa Pasha attack he has received Islam and was named as Moustafa. He was holding this position since 1579 to 1582. In 1582 Manuchar rejected Islam and started rebellion. Ottomans went on a temporary compromise – in 1583 Manuchar II was restored on the position of Beylarbey. Ottomans have plan to incorporate Meskheta and in 1587 sent the troops against Manuchar II. Manuchar II has moved to Iranian orientation and moved to Iran.

Since 1587 to 1614 Childir eyalet was governed and ruled by governors appointed from Istanbul. After Manuchar in 1614 Karaman Beylarbey Mehmet Pasha was beylarbey of Childir eyalet as well. In 1614 the reins for ruling Childir eyalet still were given to Samtskhe Atabags. After this until 1829 Childir eyalet was governed by Samtskhe Atabags.

In 1614- 1625 Childir eyalet Pasha was Manuchar II's son Manuchar III who was killed by his uncle Safar Pasha and Ascended the throne. In Georgian sources he is still called as Samtskhe Atabag. In 1635-1647 Childir

eyalet pasha was Sapar Pasha's son Jusuf Pasha. In Georgian sources he is called as atabag or Pasha-Atabag.

From the further period we can no longer see the Samtskhe Atabags referred to as Atabags, although after the first few decades the region was ruled by the descendants of Samtskhe Atabags. This system was used in Ottoman Empire regions especially where various ethnic and religious groups lived. Certainly, these Atabags were appointed at these positions with the condition that they will receive Islam according to traditional form of Ottoman and will govern the region on behalf of Ottoman Empire.

§ 3. Iran-Ottoman and Russian-Ottoman Wars XVII-XVIII Century until 70s and Akhaltsikhe Pashalik

As we have mentioned in 1587 Abbas I became Shah of Iran which has used favourably the period of Treaty with Ottoman and has carried important reforms in the country which gave him the possibility to revenge.

Iran-Ottoman wars started from 1603, were proceeding with some intervals and they continued up to 1639. During wars Georgian Kingdoms and Principalities had various positions. Kakheti Kingdom (Since 80s of last century) has relations with Russia. Kartli was careful as well. After capturing Yerevan, Safavid army has attacked Akhaltsikhe, actually the city was robbed and many Georgians were captured.

In 1606 throne of Kartli was taken by Luarsab II and Kartli Kingdom became under the subordination of Safavids. King Teimuraz of Kakheti declared his obedience to Shah. In 1609 King Luarsab II attacked Childir. As a response to this, beylarbey Moustafa Pasha has attacked Kartli intending to capture King Luarsab II and Gori City. However, he was harshly defeated first in Tskhireti and then in Tashiskari battles with Kartli army which was led by Giorgi Saakadze and then retreated. After this Ottoman-Safavid wars have cancelled for a long time.

By the Treaty of 1612 Iran-Ottoman border returned to the conditions of 1555. Safavids admitted Ottoman dominance in western Georgia, North Caucasia and Dagestan and Ottomans admitted Safavids

dominance in Western Iran, Yerevan, Nakhitchevani, Karabakh and Azerbaijan.

After concluding Contract King Teimuraz I of Kakheti has sent ambassadors in Ottoman Empire to seek help against Shah Abbas I and offered them obedience in return. In 1614-1617 Shah has invaded Kakheti many times and brought the country to the destruction. Teimuraz was hiding to Luarsab but later both of them had to escape in Imereti.

In 1615 Iran-Ottoman war has started again. In 1618 with new Treaty, Kars and Akhaltsikhe lands were left to ottoman. In March 1627 Safavids besieged Akhaltsikhe and captured it. It was followed by temporary agreement in the same year. Though in 1635 Ottoman has returned back Yerevan and Akhaltsikhe. Soon the on-going war with Iran has ended.

For the beginning of 18-th century Russia became active in Caucasus. In 1722 Russian emperor Peter I has organized expedition in Azerbaijan. King Vakhtang VI of Kartli who has totally relied on Russians actually was in war with ottomans and Iran as well, which on one hand cost him losing the throne and leaving the country and on the other hand cost the country receiving new wave of ottomans.

On September 17 Georgians with the help of Iran returned back Tbilisi. However a new not less difficult period has started so called "Qizilbashism" (Qizilbashoba). In 1745 Teimuraz II was consecrated as King of Kartli and Teimuraz's son Heraclius was consecrated as King of Kakheti with Christian rule. In 1747 Nadir Shah was dead which was followed by withdrawal of Iran army from the region.

The situation was far difficult in Western Georgia as well. In 1752 Imereti throne was taken by Solomon I who has stopped paying tribute to Ottomans. In 1757 the victory at Khresili field, was followed by total defeat of ottoman's plans. Their dominance in the region has been reducing and it was irreversible process. Ottoman's have lost all the means of control over Imereti Kingdom. Gradually the scales of captive purchases have been decreased.

In 1758 King Solomon I has met with King Teimuraz II of Kartli and King Heraclius II of Kakheti in Gori and has created Alliance against Ottoman, Iran and Dagestan. Since 1762 after the death of Teimuraz the Kingdoms of Kartli and Kakheti were united under the flag of Heraclius II.

In 1768 in the Balkans and Caucasus the war started between Russia and Ottoman in which warring countries had great hopes of the positions of Georgian kingdoms and principalities.

In 1769 Russian Emperor Ekaterine II made a decision to send certain amount of militants in Georgia governed by General Totleben. United army of Georgians and Russians in April 1170 have besieged Atskhuri Fortress. It was here that General Totleben has suddenly abandoned the king, returned back to Tbilisi with the army of Russians and started to require from local population to swear the devotion to Russian Emperor.

Heraclius II who actually was in war with Ottomans has brutally defeated Ottoman army in 20 April 1170. Despite the victory Heraclius II did not dare to invade deeply in Pashalik as he was thinking on one hand about ottoman army being in Akhaltsikhe and on the other hand General Totleben's action and he was forced to get back to Tbilisi. German General In October 1170 moved to Western Georgia. On October 6 1170 Kutaisi Fortress was returned back by Georgians. Soon Russians laid siege on Poti Fortress but in vain. Because of great financial costs and Pugachev's revolts in Russia, in May of 1772 Russian army was withdrawn back.

As for Russian-Ottoman war it ended in 1774 by Treaty of Kuchuk-Kainarji by which Russia has strengthened its strategic and trading positions on the black sea. The Bagdati, Shorapani and Kutaisi fortresses being conquered by Russia during war returned back to Ottomans. Russia has admitted Ottoman's rights to western Georgia. In return, Ottomans refused to require tributes from population and oppression of Christians as well.

Chapter II. Childir Eyalet in 1774-1806s Weakening Ottoman Positions and Russia Settles in Southern Caucasus

§ 1. Akhaltsikhe on the background of Political Processes in Southern Caucasus (1774-1787s)

After Kuchuk-Kainarji Treaty in 1775 Heraclius II required Russian troops to enter Caucasus and in return he promised them his help. In parallel with this he was trying to establish allied relations with Ottoman Empire. In this period three main powers (Iran, Ottoman, Russia) were trying to have dominance on Georgian principalities. Ottoman Empire was traditionally trying to control the region via Childir Pasha.

In 1775 declaring war by Iran to Ottomans was great opportunity for Heraclius II. He considered that at this stage, alliance with Ottoman Empire would be beneficial. He informed Ottomans that Kartli- Kakhети was on the side of Ottomans.

Ottoman sultan Abdulhamid I accepted such offer and sent back to Heraclius 1000 Gold, Coat and Horse as a gifts. Besides, he has ordered to Governor of Childir Eyalet - Suleiman Pasha to support King Heraclius with 3000 army in case of need.

Shah Kerim Khan Zand of Iran died in 1779. Russians took advantage of this situation and started preparations for invasion in Georgia. Aleksandre Bakarisdze was claiming the throne as well, who was supported by King Solomon of Imereti. In response Heraclius II has addressed Germany and Venice for help but in vain. After this he has still turned back to Russia.

On July 24, 1783 in Georgievsk fortress Treaty was concluded between Russia and Kartli-Kakhети by which Eastern Georgia was under the protection of Russia. Ottomans were carefully observing this quiet new military-political alliance. Ottomans started to fortify-strengthen fortresses located in Caucasus.

To its part, Russian in Terek at Dariali pass started military road construction. Ottomans tried to give proper answer to Russia. For this purpose, this latter required to attack Georgia by Khans of Azerbaijan and Daghestan. Mehmet Khan of Quba, Dagestan population, Ibrahim Halil Khan of Karabakh and Muslim population in Georgian border have informed Childir eyalet governor Suleiman Pasha that they were ready for war.

Heraclius II has sent letter to ottomans to prevent conflict with them and informed them that Russia's military actions were not intended against

Ottomans. Governor of Childir eyalet was gradually sending notices to Istanbul about existing situation in Georgia. Porta got information from letters sent by Suleiman Pasha that Heraclius II was preparing to attack Childir and Kars and Solomon I was preparing to attack Poti and Anaklia. Suleiman Pasha's inaction contributed to Solomon's turn to Russia. Russia was already trying to gain over and agree with Imereti King. Ekaterine has sent financial support to Solomon.

In April 1784 Solomon I died. Ottoman was most afraid that pro-Heraclius II king will ascend the throne of Imereti. Porta was planning to ascend the throne Georgian prince Kaikhosro Abashidze son of Levan, uncle of Solomon I, who was obeying Ottoman and lived in Istanbul. Janikli Ali Pasha would send 8000 soldiers to help him. He did invade Guria but was defeated and went in Ottoman. Meanwhile, in the battle for the throne of Imereti, Solomon I's cousin, David son of Giorgi, defeated 12-year-old David son of Archil - Solomon's nephew, and ascended the throne for 5 years in the name of David II.

As a result of diplomatic steps made by Sultan Abdulhamid I Khans of Shaki, Khoy and Karabakh declared their consent to act together with Childir governor Suleiman Pasha against Russians and Georgians. At the instigation of the Ottomans, Khan Omar of Avaria and Khan Ali of Elisus invaded and looted Kartli-Kakheti on June 1, 1784.

Later Omar Khan who wanted to punish Heraclius II marched to Tbilisi by 20000 soldiers. Omar Khan had besieged Tbilisi but could not conquer it and retreated. He spent winter in Childir and provided food supplies. Heraclius II blamed Suleiman Pasha in attacks and sent letter in Istanbul by which this latter required dismissal of Suleiman Pasha. Ottoman authorities did not recognize the mentioned accusations although they sent warning to Pasha not to act against peaceful relations.

King Heraclius understood that Treaty made with Russia was not sufficient guaranty. For the end of 1786 Heraclius II send friendly letter to Akhaltsikhe governor Suleiman Pasha and tried to fortify the western borders this way. However ottomans considered such action from Heraclius as a certain manoeuvre.

Despite of all above stated measures Ottoman Empire did not succeed in withdrawing Russia from Transcaucasia and establishing control over the region. Ottoman Empire has moved to self-protective position in its relations with Russia both in Caucasus and Rumelia as well.

§ 2. Georgian Kingdoms-Principalities and Akhaltsikhe Pashalik during Russian-Ottoman War in 1787-92s

For 1787 the situation was ready for new Russian-Ottoman war. Russia was preparing for annexation of Crimea and for expulsion of Ottomans from the Balkans and Caucasus countries and Ottoman Empire was ready to return back lost territories.

After the visit of Russian Emperor Ekaterine II in Crimea, Ottomans were demanding in the form of ultimatum to recognize Kartli-Kakheti as part of Ottoman and renounce Crimea. Surely, Russia did not accept this proposal to which Porta answered by imprisoning Russian Ambassador in Yedikhule prison. It was almost similar to declaring a war. On August 13, 1787 Ottoman authorities being encouraged by Britain, France and Prussia declared war to Russia.

Just before start of hostile acts Ottoman Empire started preparing Caucasus front. Akhaltsikhe governor Suleiman Pasha collected weapons, shells and bullets for Erzurum, Akhaltsikhe, Akhalkalaki and Ardahan Fortresses. In addition he has sent 113 thousand Qirsh (Ottomans money unit) to rulers of Cherkezeti, Abkhazia, Daghestan and Noghay.

In this period two battalions of Russian army was in Georgia according to treaty. Although after war was started Russia has fully withdrew its troops from Georgia. In paralel with this Russian authorities were encouraging Erekle to participate in war and join them in the war.

Before war Suleiman Pasha has offered to reconcile Heraclius II. however no agreement was achieved between parties. Akhaltsikhe governor Suleiman Pasha was still thinking to use Lezghins against Kartli-Kakheti. However, because of friendly attitude of Heraclius towards Ottomans during the war, the decision was made not to use and stop Lezghins against Kartli and Kakheti.

Heraclius still was not feeling himself safe, so he has sent two Batonishvilis as hostages to Suleiman Pasha. The Russians also advised the king to establish good relations with Akhaltsikhe Pasha in case he wanted to protect himself from ottoman attacks. However, as soon as the war started, this agreement lost its meaning. In 1788, the ruler of Akhaltsikhe, Suleiman Pasha, in order to ensure security, to destroy the military road in the Dariali gorge, carried out attacks on the territory of Georgia and took many captives or loots.

Ottoman Empire has declared attacks will end in case if the road is dismantled but Heraclius has declared that he could not destroy the road as Russians had his children as captives. Heraclius II had asked Russians in the form of money and soldiers to protect himself from ottoman attacks but he was rejected. Heraclius has followed advice of Georgian rulers having anti-Russian position and despite of Treaty of Georgievsk has positioned at neutral position in war. However without declaring war he has started retaliatory attacks at Akhaltsikhe.

In 1789 peaceful initiatives were noticed between Ottoman and Russia. Russia has offered peace to Ottoman Empire by the condition that the territories conquered in the Balkans and Caucasus would stay to it and it will receive compensation. However Ottoman Empire has rejected such requirements as it knew that losing these lands would result in serious consequences in the future. Hence, peaceful initiation failed.

Russia's progress to south, construction military fortresses and settlement of Cossacks on their lands caused strong protests from north Caucasus population which was led by Sheikh Mansour. In this period north Caucasian tribes were trying to be in harmony with Ottoman army but it could not be achieved fully.

On 22 June 1791 Russians occupied Anapa. Mansour was among the captive, who was sentenced to life imprisonment. After losing Anapa fortress, Ottomans left Sujuk-Kale (Novorossisk) and it was occupied by Russians in July 1791 but they were forced to retreat due to Circassian attacks.

After such defeat Ottomans have offered peaceful negotiations to Russia. According to Treaty of Jassys dated on 9 January, 1792 Russians have agreed to return back the lands taken away from ottomans and Kuban river became border between these two states. Ottoman Empire has recognized that Crime and Taman regions were Russian territories. Ottoman Empire has accepted Russian dominance on Kartli-Kakheti kingdom. Akhaltsikhe Pashas and Ottoman armies in this region were forbidden to attack Kartli-Kakheti lands and to interfere in any of their crisis.

§3. The Political Conditions in Southern Caucasus and Akhaltsikhe in 1792-1806s

After 1787-91 Russian-Ottoman war, Russia and Ottomans have made steps to protect their borders and to maintain long-term peace.

In the mentioned period the biggest threat for Georgia and especially for Kartli-Kakheti Kingdom was coming from Iran, where Agha Mohammad Khan Qajar has come to power.

Iran traditionally was considering eastern Georgia's territories as his and was declaring and claiming that he had rights on Georgia against Ottomans and Russia as well. Presumably, Heraclius II has foreseen the future threat and signed Alliance with in 1790 with King Solomon II of Imereti, Grigol Dadiani and Simon Gurieli according to which in case of attacks to Georgia their army will be united under the Flag of Heraclius II.

After Treaty of Jassys, Heraclius II has expressed his desire to make peace with ottoman. In response to this Porta required demolition of Dariali military road. Soon Heraclius II Khan Mohammad of Yerevan, Mir Moustafa Khan of Talysh and Halil Khan of Karabakh decided to jointly act against Iran.

Gradually threats from Agha Mohammad Khan were intensifying. Heraclius was seeking support from Russia foreseen under treaty but in vain. He addressed to Ottomans for help and in 1794 sent ambassadors to Istanbul through Akhaltsikhe.

In 1795 Iran has occupied Yerevan and Karabakh. After this Shah required tributes and obedience from Kartli-Kakheti in exchange of peace. Heraclius II did not receive such offer. In response Shah sent 35000 soldiers army.

Shah's army has defeated Heraclius II in Krtsanisi battle on 10 September 1795 and invaded Tbilisi on 11 September 1795. After 6 days and nights plundering about 30000 captives were taken from burnt-out capital city. During the battle Sherif Pasha Governor of Akhaltsikhe has supported Iranian army and sent food aid.

In March 1796 Russia has declared war to Iran. Russians have occupied Azerbaijan khanates. Agha Mohammad Khan has offered to Ottomans alliance against Russia but Ottomans did not agree.

On 18 November 1796 Ekaterine II has died and throne was taken by Pavle I who has changed policy in Transcaucasia. On 25 December 1796 he has taken Russian troops from Caucasus. Heraclius II was afraid that Iran will still attack so he has asked protection from Ottomans. Porta required Letter of apology from Heraclius II. Only in this case it would agree with peace agreement.

On 11 January 1798 Heraclius II was died. After his death throne was taken by eldest brother - Giorgi XII. The Ottoman government reminded the potential heir of throne of the need to obey the Ottomans. However at the end of the year after Napoleon has attacked Egypt, Russian-Ottoman alliance was established preventing Porta to act against Russian rule in Georgia. The encouragement of Lezhghins by Akhaltsikhe Pasha was not well enough to achieve the goal.

On 12 September 1801 Russian Monarch Aleksandre I announced Georgia as Russian Province. The second governor Tsitsianov was thinking to establish full control at the territories of Georgia, Azerbaijan and Armenia. In addition, he was planning to unite Akhaltsikhe and Georgia. Although in this period Russia had peaceful relations with Ottomans. Hence the final plan was postponed for future.

In 1804 Imereti Kingdom came under the rule of Russia. The same year Russia invaded Ganja, called the city Elizavetpole and handed it to Georgian government. Russia's attack to Azerbaijan led to the mobilization of Iran which was followed by war. It is worth mentioning that some Khans (Karabak, Shak, Shirvan) of the region voluntarily accepted Russian rule. In 1806 Tsitsianov was killed while negotiations about Baku. The same year Russia has subjugated Kuba.

Chapter III. Akhaltsikhe Pashalik in 1806-1828s. Russian-Ottoman Wars and Military-Political Situation in the Region

§ 1. Russian-Ottoman Wars in 1806-1812s and Akhaltsikhe Pashalik. Situation of Georgian Kingdoms

For 1806 there were not any serious disagreements that would have been resolved by the war between the Ottomans and Russia. However, the events developed in European politics have paved the way for a military confrontation between them. This is the period of Napoleon's ascension in Europe. Ottoman Sultan Selim III thought he would act together with France against the enemies - Austria, Russia and Britain.

Russia could not let more good relations between Ottomans and France. Despite the fact that it has war with Iran since 1804, not to say anything about western direction, being encouraged by the support of England it has attacked Romania with 60000 army without declaring war in October 1806 and Russian-Ottoman war of 1806-12s started.

Since 1807 Russian Army being in the Balkans started active actions. The alliance of Ottoman empire with France, and the alliance of England with Russia has ended by the Treaties of Tilzit 1807. Russia joined continental blockade against Britain and France rejected to support this latter in Russian-Ottoman war.

In 1807 military actions started at Caucasian front. In spring Russians have conquered Anapa fortress and Anaklia, after which ottomans have strengthened military units in Sinop, Trabzon, Batumi and Poti.

Until military action started in Akhaltsikhe region Russians demanded that Akhaltsikhe come under Russian protection without resistance. Meanwhile, the Russian army occupied Akhalkalaki, giving it the necessary advantage for military operations in Kars.

In November 1807 Lezghins became active in southern Georgia. Qarapapaqs in Akhaltsikhe started looting attacks in the region. In response General Orbeliani has invaded Akhaltsikhe but because of heavy loss retreated.

Soon peaceful negotiations started between Russia and Ottomans which continued until spring of 1809 but final treaty could not be signed still. During temporal peace conditions ottoman relations to the west has been changed. The Ottoman Empire now had support from England instead of France. As for Russia it has offered to Iran to cease fire, this everything has changed the balance of powers in Caucasus.

In May 1809 Russians have besieged Poti Fortress. However, when the city's defenders came to the rescue, General Orbeliani retreated. The governor of Akhaltsikhe, Selim Pasha, was assigned to protect Batumi who was actively collaborating with Guria principality and Russians as well. Nevertheless, powers of Selim Pasha prevented the ottoman rule to act against him. Moreover, in 1810 governor of Trabzon Sherif Pasha was dismissed from his post because of conflict with Akhaltsikhe governor Selim Pasha.

Russian commanders of the region have beneficially used conflict between Selim and Sherif Pashas and they have occupied Poti Fortress in 27 November 1809. As for the Ottomans, they were only able to begin strengthening The Black Sea coastline especially Batumi, Trabzon and Sokhumi.

After losing Poti Porta has changed governors in coastline regions, including Selim Pasha, who was dismissed from the positions of Akhaltsikhe Governor and Head of Batumi Prison and Mr. Tuzjuoghlu Memish Agha was appointed instead.

In 1810 Russians have captured Sokhumi, attacked Trabzon. The military actions against the Akhaltsikhe region continued throughout 1810 and 1811s. During this period, Christian Georgians living in the Akhaltsikhe region supported Russian troops and fought for joining with Georgia.

In September 1811, Russian troops besieged Sujuk-Kale and captured it the same month. In December of the same year, the Russians captured Akhalkalaki as well. An arrest warrant has been issued for Akhaltsikhe Governor Sherif Pasha and again Selim Pasha was appointed at his post -governor of Akhaltsikhe.

At the end of 1811 peaceful negotiations started between two parties. In March 1812 as Napoleon was preparing a war against Russia, Russia was forced to soften its peaceful offers.

The war ended 1812 by Treaty of Bucharest in 16 May. According to Article 6 of the Treaty Russia agreed to return back territories received from Ottomans in Southern Caucasus (Poti, Sujuk-Kale, Anapa, Akhalkalaki); River Kuban was acknowledged as border between two countries; Anaklia Kemhale and Sokhumi Fortresses were given to Russia which lately belonged to Ottoman Empire; Akhaltsikhe and Akhalkalaki regions which were occupied by Russia during war returned back to Ottomans.

During war the pressure from Russia at Georgian Kingdoms and principalities was increasing day by day. The Russians did not trust King Solomon II of Imereti. On February 20, 1810, the Russian Emperor Alexander I announced the abolition of the Kingdom of Imereti. General Tormasov captured Solomon II, however, Solomon managed to escape and moved to Akhaltsikhe. In 1811, the Ottoman Empire officially promised to support Solomon II, but with no avails.

§2. Selim and Sherif Pashas Battle for Akhaltsikhe. Southern Caucasus in 1812-1828s

Selim Khimshiashvili is one of the most significant figures of history of Ottomans and southern western Georgia in first-quarter of 19 century. In this period when relations between Russia-Ottoman-Iran were aggravated

Selim Khimshiashvili twice became the governor of such important region as Akhaltsikhe firstly in 1802-1809 and secondly in 1812-1815.

In 1784 after the death of father Selim Pasha became governor of Adjara Sanjak. On 26 August 1802 he was handed Akhaltsikhe Pashalik together with Adjara. After appointing Selim Pasha as governor of Akhaltsikhe the conflict has started between former governor of Akhaltsikhe Sherif Pasha and Selim Pasha.

Sherif Pasha belonged to the Akhaltsikhe Atabag family dynasty and was the grandson of Akhaltsikhe Ishak Pasha and the son of Suleiman Pasha. On November 1, 1802, Sherif Pasha escaped from Akhaltsikhe due to the conflict with population. This should have been a good example for Selim Pasha. On December 3, 1802, Selim Pasha attacked the sheriff hiding in Childir Fortress, who, with 200 warriors, retreated in the direction of the Oltis Sanjak, and Selim pursued him. In this difficult situation Sherif was assisted by Moustafa Pasha of Bayezid Sanjakbeg, who gave him 300 warriors. Sherif Pasha managed to escape to Yerevan. In 1803, the Sherif twice marched to conquer Akhaltsikhe against Selim Pasha, but failed to achieve the goal.

Lately, in 1804 Sherif Pasha was sent to Tbilisi as Iran spy. As for Selim because of increased Russian influence in the region on 16 March 1804 he was given Gonio Sanjak to protect Poti Fortress.

Following these events, mercy warrant was issued for Sherif Pasha because of good relations with Iran. In 1809 he was also given the position of commander-in-chief of Trabzon and the Black Sea Army. During the Russo-Ottoman War of 1806-1812, both Pashas had certain responsibilities, but the conflict between them did not cease, which made it easy for the Russians to get Poti fortress.

The fact of receiving Poti raised the issue of punishing Pasha. Selim Pasha was taken to Adjara, and Sherif Pasha was appointed as governor of Akhaltsikhe. As it turns out, the population of Akhaltsikhe was not satisfied with the policies pursued by Selim Pasha during the war.

During his reign, Selim Pasha, on the one hand, tried to maintain good liaisons with the Ottomans, and on the other hand, he fought for the

unity of Georgia. He had active relations with the Guria principality, as well as the Kingdom of Imereti and the rulers of Kartli-Kakheti. In 1809 he received the protectorate from Russia. However, after the persecution of King Solomon II of Imereti by Russia, he lost hope of help from Russia and he tried to fight for the idea of united Georgia independently.

Due to the failure of the Ottoman-Russian War of 1806-1812, Sherif Pasha was dismissed from the post of Governor of Akhaltsikhe and Selim Pasha was reappointed as Governor of Akhaltsikhe. After the war, the conflict between them still continued. The Ottoman authorities decided to sentence both of them with death penalty, which, was executed with Selim Pasha June 1815. As for Sherif Pasha, he was forgiven and even promoted.

After agreement between Iran-Ottoman-France, the biggest problem for Russia was King Solomon II of Imereti which first was hiding in Akhaltsikhe and then in 1813 moved to Trabzon. Russia was requiring passing of Solomon but Ottomans have rejected such request and promised to Solomon II to return the throne back. In November 1813 Solomon arrived in Poti and at the meeting with princes and nobleman required from them to get rid of dominance of Russia. Solomon II has sent notice to Istanbul that in case if he is helped with weapon and finances he will regain the throne. Despite of all efforts Solomon II was unable to get help from them and he died in despair on 7 February 1815 in Trabzon.

After the death of Solomon II, the Ottomans used both financial and economic tools to achieve the desired results. However, first of all, rule has to be established in Akhaltsikhe. After the revolt of Selim and Sherif Pashas, the region was not peaceful. This time the revolt was started by Ahmed Beg, the son of Selim Pasha, whose goal was to seize the rule of Akhaltsikhe and establish Georgian rule. But he was defeated, but instead of being punished, after some time, he was forgiven. After that he joined the Ottomans.

In summer of 1819 revolt against Russians started which involved Guria as well. Imereti hoped that they would receive help from Akhaltsikhe against Russians but in vain. This revolt has the same consequences as revolt of 1812 in Kakheti. The ottomans could not officially support Georgia as Russia was much stronger in this period in Southern Caucasus then Ottomans.

Therefore, in order to avoid possible complications, it only could to strengthen Akhaltsikhe and Ardahan fortresses.

In 1828 Russia achieved another success in Southern Caucasus, Nakhinachevi and Yerevan Khanates joined Russia by Treaty of Turkmenchay by which Russia had strategic advantage in the East of Akhaltsikhe.

§3. 1828-1829 Russian-Ottoman War and Consequences of It for Samtskhe-Javakheti

For 20s of XIX Century Ottoman empire was weakened by internal and external revolts. The structure of the army was broken. In 1826 the army of the Janissaries was abolished and replaced by a new army, although it could not be fully formed before the war. Russia took advantage of this difficult situation for the Ottomans and on April 26, 1828, declared war to the Ottomans.

The goal of ottomans was to protect the boundaries of the Balkans and eastern Anatolia. The conditions of Ottoman army was very bad. Russia was in much better position. The Commander-in-Chief of Russian Army of Caucasus was General Paskevich who was famous with his successes at Iranian battles.

Russians tried to destroy the Ottoman military defences with false information, as if they had conquered Trabzon, the districts of Sinop, Rumelia and even Istanbul. They offered various proposals to the Caucasians who had come to the help of the Ottoman Empire.

The very first success of Russians at front was conquering Anapa Fortress, but it was necessary to conquer Kars Fortress to maintain Russian provinces in Caucasus, after which Akhaltsikhe province would be separated from Anatolia and capturing it would be easier.

On 1 Jun 1828 Russians came near to Kars and conquered the Fortress fully. After this plague epidemic started because of which the war was canceled for twenty days. After this attacking Akhaltsikhe fortress. Then it was decided to attack the Akhalkalaki fortress, because if they went to

Erzurum, the Ottoman army in Akhaltsikhe would turn its back on the Russian army. General Paskevich was thinking of taking Akhaltsikhe after Akhalkalaki.

On July 26, Paskevich launched a misguided manoeuvre in the direction of Erzurum. On August 3, 1828, General Paskevich arrived in Akhalkalaki and demanded the admitting from Ferhad Beg, the son of Selim Khimshiashvili, the commander of the fortress. However, he and Akhalkalaki residents rejected this request. After that, the Russian army attacked and started firing cannons. There was a division of 1000 men in the fortress, who could no longer resist and escaped. On August 7, the Russians captured the Khertvisi fortress without battle, located 40 kilometres from Akhalkalaki. Thus, the roads between Ardahan and Akhaltsikhe passed to the Russians.

After capturing Akhalkalaki the second part of General Paskevich was conquering Akhaltsikhe. With its rocky walls and 10000 garrison it seemed that nothing could threaten Akhaltsikhe but General Paskevich was very self-confident and decided to attack. On August 20 Paskevich called board. The board made decision to start the attack at night.

Due to the poor relief, the Russians were unable to move quickly, but soon gained the advantage. The reason for the unrest in the Ottoman ranks was the panic caused by the wounding of the Ahmed Khimshiashvili beloved by population.

On 22 of August Russians offered to admit to prison guards giving them the guarantee of inviolability of population and faith. As Russians knew that Ottomans received help they started immediate attack. General Paskevich decided to make fire in order to disrupt city's defence force. Akhaltsikhe residents show great resistance to Russians. Even women participated in the war, and they preferred rather to die than to be captured. In response the Russians carried great massacre and on 28 August captured the city.

Russian army had success in other directions as well. They captured Poti and Ozurgeti fortresses as well as Ardahan and Bayezid. Russia's settling in Akhaltsikhe was followed by changing of demographic and religious

picture. The ottomans, part of Kurds and other Muslims left Akhaltsikhe and were forced to sell their lands with very low prices. The Russians have given these lands to newly-arrived Armenians.

Before the start of campaign of 1829 General Paskevich arrived in Saint Petersburg where he has discussed plan of eastern Anatolia. After conquering Erzurum he was going to conquer Trabzon with the help of maritime forces of Russia and then to conquer Sivas. In this period Ahmed Khimshiashvili was facing dilemma. During war Ahmed Khimshiashvili met with general Bebutov and asked the Russian side to participate in war. But after General Ostensaken provoked him in Adjara, who had been appointed to replace General Bebutov, Ahmed Khimshiashvili decided to be on side of the Ottomans. He had an attempt to return Akhaltsikhe back, which was not successful.

In response to this Russians with the help of 5-th Colony of Armenians managed to conquer Erzurum. After receiving fortress, Commander-in-Chief Salih Pasha was captured and sent to Tbilisi. On 13 July 1829 the Russians invaded Baiburt without any resistance, conquered Gumushhane but because of mobilization of army of Ottomans from Samsun and resistance from local population Paskevich made his opinion to attack Trabzon and returned back to Erzurum.

The Russian army had some successes in European part as well. They conquered Adrianople and threatened Istanbul, though they knew Europe would oppose their invasion there. Finally, on September 14, 1829, peaceful negotiations started in Adrianople, culminating in the signing of a Treaty consisting of 16-article. According to the Treaty, Anapa, Sujuk-Kale (Novorossiysk) and Poti, as well as the cities of Akhaltsikhe and Akhalkalaki were given to the Russians. The Ottomans recognized the transfer of Georgia to Russia. Akhaltsikhe came into the territories of Tbilisi province. In the rest territories of Akhaltsikhe province, the Childir Sanjak was established, the center of which was Oltis and it joined Erzurum Province.

It is worth mentioning that after Kuchuk-Kainarji, Adrianople Treaty was the most difficult Treaty signed in the Ottoman history. In

addition, Adrianople treaty became the starting point of Armenian issues in Ottoman Empire.

Conclusions

Because of its strategic location the great states such as: Iran, Ottoman, Russia were constantly trying to capture Akhaltsikhe- the important Southern outpost of Georgia. For the end of 70s Amasya Treaty made between Iran-Ottoman was violated after which the ottomans conquered Samtskhe-Javakheti, eastern Georgia and actually ruled the whole Transcaucasia. The ottomans left the old rulers and started to establish their administrative system.

In August 1578 a new military-administrative unit was established in the Ottoman Empire - Childir (Akhalsikhe) Eyalet, which became the main point for indirect and direct battles against Iran and Georgia from Ottomans during the next two and half centuries.

The full influence and control over southern Caucasus by Ottomans did not last long. After the rise of Shah Abbas I (1587-1629) to the throne of Iran, a country strengthened by reforms declared war to the Ottomans to regain lost positions. In 1603-1639, Akhaltsikhe and eastern Georgia became a war zone between the Ottomans and Iran. During these hostilities, Akhaltsikhe first fell into the hands of Iran and then was still captured by the Ottoman Empire. During this period, the politically divided Georgian kingdoms tried to use the confrontations between the two empires for their own interests, for the country's sovereignty, and therefore formed an alliance either with the Ottomans, or with Iran.

After establishing full control over Akhaltsikhe, the Ottoman Empire organized the region in accordance with the traditional Ottoman terrestrial regime, the Timar system. Incomes of cities and villages in the region were audited and recorded. After the first several decades, the region was handed over to the Samtskhe Atabags, who had previously ruled Akhaltsikhe. This system was used in the regions of the Ottoman Empire, especially where different ethnic and religious groups lived closely. Of course, these Atabags were appointed to this position on the condition that

they will receive Islam in the traditional form of the Ottoman Empire and will govern the region on behalf of the Ottoman Empire.

After the reign of Peter I (1682-1725) in 18-th century, the country got involved in political conflicts of Caucasus and Georgian political units tried to make alliance with religiously close country - Russia instead of Ottomans and Iran.

Significant events took place in Eastern Georgia in the mid-18th century. Heraclius II, who became the king of Kakheti in 1744, after the death of his father, King Teimuraz II of Kartli (1744-1762), proclaimed himself as king of Kartli-Kakheti and took a big step towards the full unification of Georgia. During the Ottoman-Russian War of 1768-1774, the appearance of Russia in the South Caucasus further strengthened this hope. Heraclius II being encouraged by this began to pursue a more active policy against the Ottomans and Iran, culminating in the Battle of Aspindza in 1770. From 1774, by virtue of the Treaty of Kuchuk-Kainarji, a new player appeared in the politics of South Caucasus in the face of Russia, which at the same time was some kind of threat for the interests of both Georgia and the Ottomans and Iran as well.

By Kuchuk-Kainarji Treaty Ottoman Empire lost The Crimea and its monopoly on the black sea. Since then close political or economic liaisons with Georgian kingdoms and southern Caucasus acquired even higher importance for the Ottoman Empire.

After 1768-1774 Russian-Ottoman war King Heraclius II of Kartli-Kakheti was seeking the ways to agree with governor of Akhaltsikhe Suleiman Pasha. The Ottoman Empire supported such liaison but was somehow refraining because of relations of Heraclius II to the Russians.

In the mentioned period Heraclius II started battles in Azerbaijan, conquered Yerevan and Ganja. Though King of Kartli-Kakheti was forced to accept Russian protection, due to revolt from Aleksandre son of Bakar, threats from Ottomans and Iran, as well as ineffective attempt to contact with Europe. In 1783 Treaty of Georgievsk was signed, by which Russia gained advantage in Transcaucasia compared to Iran-Ottoman.

Heraclius II had different expectations from Russia from the treaty signed in Georgievsk. It was the hope of defeating Georgia's enemies and uniting the country under Russian protection. However, these hopes of the king did not come true. Following the signing of the Georgievsk Treaty, in the conditions of irritation of Iran and the Ottomans, Russian assistance appeared to be insufficient. Moreover, their action was inadequate. The Ottomans, traditionally using the Lezghins, invaded the region, and sent letters to Heraclius demanding the abolition of the alliance with Russia. As a result of non-performing such request, Suleiman Pasha, the ruler of Akhaltsikhe, personally organized a battle in Georgia in 1785. During this period, the Armenians, taking advantage of the military operations carried out by the Georgians and the Russians against Azerbaijan, began to restore the Armenian state in the region, which had been abolished many centuries ago, and sent gifts to both the Russians and Heraclius II. However, with the outbreak of the Ottoman-Russian War of 1787-1791, this desire of the Armenians was postponed for the future.

In 1787 the next Russian-Ottoman war started the reason of which on one hand was Russia-Austria Alliance formed in 1787 against Ottomans and on the other hand - there was Porta's desire to return back Crimea Khanate. War actions was processing in the Balkans and in Caucasus.

Despite the fact that during the war the Ottoman Empire had an advantage over the Russians on the Caucasus front, it lost this advantage due to the struggle for power of the Pashas in the region, disobedience to orders and problems of recruitment of soldiers. The forgetfulness of their original duties by the commanders sent to the Caucasus front and the confrontation with each other became the reason for Russia's survival at a time when the Russians were in great difficulty. In addition, the struggle for power between the political units of the Caucasus weakened the resistance of the Muslims of the Caucasus, and these conditions led to the defeat of the Russians. During the war, relations with Georgia were traditionally established through the governors of Akhaltsikhe. Though conflict between King Heraclius II and Akhaltsikhe governor Suleiman Pasha put the two powers against each other and prevented the Ottomans from taking advantage of the Russians' plight in Georgia. Heraclius tried to act against the Ottomans with Solomon, who sought to seize Poti and Adjara. Their attempts were in vain

The Ottoman Empire was forced to declare Crimea as Russia's property and recognize Kingdom of Kartli-Kakheti under the protection of Russia according to Treaty of Jassys 1791. This was followed by Russia's first strengthening of its military system in the South Caucasus, and then the final conquest of Georgia.

Neither the Ottoman Empire nor Iran tolerated the growing influence of Russia in the Caucasus. After the Treaty of Jassy, they used various means to stop the Russians in the region. From the beginning, the Ottomans chose to act through diplomacy, instead of responding to Russia with weapons to Georgia. At the same time, after coming to power of the Qajar dynasty and Agha-Mohammad-Khan, Iran returned to its former policy towards Georgia and began to take aggressive actions. Iran required from Russia to recognize its own rights on the eastern Georgia and at the same time wanted King Heraclius to subordinate them. King Heraclius tried to activate relations with Ottomans with the help of Akhaltsikhe Pasha but in vain. After rejecting Iran's request Agha-Mohammad-Khan in 1795 carried military expedition and destroyed Tbilisi. Despite of severe defeat King Heraclius at his last years of life once more tried to make alliance with Ottomans. Proper meetings were carried in Akhaltsikhe as well, but in the mentioned period Ottomans were not able to actively interfere in the affairs of Georgia. Although Iran offered the Ottomans an alliance against the Russians, the Ottomans feared entering a hot conflict in the Caucasus. At the turn of the centuries, he sought to heal the wounds received from the Russo-Ottoman War of 1768-1774 and 1787-1792, and to support the Persian and Azerbaijan Khans fighting against Russia. Through the governors of the border provinces, Porta was constantly informed about recent events. However the Ottoman Empire wanted to avoid war during this period, due to the events in Europe in 1806, it still had to go to war with the Russians.

Beforehand after passive policy from Ottomans and Agha-Mohammad-Khan as a result of unrest in Iran Russians have consolidated positions in both Georgia and Azerbaijan. In 1798 death of Heraclius II was the sign of end of Kingdom of Kartli-Kakheti. In 1801 at the death of Giorgi XII Kingdom of Kartli-Kakheti was annexed with the 12 September manifest of Alexander I. Russia even then was trying to establish control over

Akhhaltsikhe pashalik but it tried to avoid conflict with Ottomans and postponed it for the future.

Although there was no serious opposition which required war, the confrontation between the Ottomans and the Russians escalated and formed into a large-scale military conflict in 1806, which was supported by the events developing in European politics for that time. The Ottoman-Russian War of 1806-1812 began due to pressure from Western authorities and the process of the Ottoman collapse continued in the Caucasus.

The very first stage of war proceeded without big conflicts. In the following period due to constant disagreements even more severe stage of war has started. Despite the fact that Russians were in difficult situation they emerged victorious from this war. The most important reason for Ottoman's defeat was conflict between Ottoman governors together with lack of organization which was extremely vivid in Akhhaltsikhe. This was the very region where anti-Ottoman attitudes were felt though Ottomans managed to maintain control over that region. At the same time Porta was forced to accept Kingdom of Imereti in the borders of Russian Empire.

The situation of Akhhaltsikhe during war was quiet dramatic. The conflicts between governors of this Pashalik Selim and Sherif have made impact at war and even became the main reason for weakening positions by Ottomans. The activities of Selim Khimshiasvili – Akhhaltsikhe Pasha to promote the idea of “Independent and Sovereign Georgia” caused great resonance among Georgian Kingdoms and principalities though Ottoman Empire opposed and the idea remained as idea.

1806-1812 Russian –Ottoman war ended with the defeat of Ottomans due to inside-political confrontations, military and administrative conflicts but the Ottomans could win with the help of Caucasian tribes. During the war because of threat coming from France, Russian army could not send important part of the troops to Caucasus. Besides, the revolts in Georgia and Russian war with Iran was good opportunity for the Ottomans. However, due to confrontations between the rulers in the provinces, Porta was unable to send enough troops to the war zones, which cost it to defeat. The Ottomans could not stop the Russians influence and control over Imereti,

Samegrelo, Guria and Svaneti. However, under the Treaty of Bucharest, Ottomans returned back the fortresses of Poti, Soghujak and Anapa lost during the war, thus maintaining its influence over the Circassians.

In 1812-1813s the revolt in Kakheti against Russian occupation regime was proceeding in Georgia which was terminated using brutal force and suppressed in blood. Anti-regimen revolt of 1819-20s was caused due to religious and administrative issues in Imereti and Guria. However, unfortunately these speeches did not achieve the goal either.

After the execution of Selim Khimshiashvili, in 1817 his son Ahmed Beg revolted against the Ottoman rule, which can be considered as a continuation of the revolt of his father - Selim Khimshiashvili. Like his father, his goal was to pursue Georgian interests in the region. Ahmed Beg, who also had good relations with the Georgian kingdoms and principalities, was able to gain the love and respect of the people. He had serious military force, however Erzurum Governor Baba Pasha put down his rebellion. Nevertheless, Ahmed Beg was pardoned, after which he joined the service of the Ottomans.

Despite the fact that no serious changes have occurred in political map of the region as a result of 1812-1813 Russian-Ottoman and 1821-1823 Ottoman-Iran wars, the achieved peace treaties did not provide long-term peace for the region and became some kind of basis for military confrontation between Iran –Russia 1826-1828 and Ottoman-Russia 1828-1829. As a result of Iranian-Russian War of 1826-1826 Iran rejected its rights on Azerbaijan and Georgia. It has lost its influence in Caucasian policy.

Although the Russo-Iranian wars of 1812-1813 and the Ottoman-Iranian wars of 1821-1823 did not bring about significant changes in the political map of the region, the peace treaties reached failed to ensure lasting peace and became the sole basis for 1826-1828. The Iranian-Russian years and the Ottoman-Russian military confrontations of 1828-1829. As a result of the Iran-Russia War of 1826-1828, Iran relinquished its rights to both Azerbaijan and Georgia. He lost influence in Caucasian politics.

1828-1829 Ottoman- Russian war with its consequences appeared to be severe for Ottoman Empire. Because of Annulling Janissaries, Greek rebellion and problems in Serbia autonomy, Porta started a war without preparation which was followed by defeat in Rumelia and Caucasus. The ottomans lost the following fortresses: Anapa, Poti, Akhaltsikhe, Akhalkalaki, Kars, Erzurum, Baiburt which were under the control of the Ottomans for a long time in Caucasus. This meant that Georgian territories except Adjara were totally under the control of Russia.

As a result of Treaty of Turkmenchay with Iran and Treaty of Adrianople with Ottoman by taking advantage over Azerbaijan and Akhaltsikhe region Russia had great preference in southern Caucasus. After strengthening the positions Russia started colonization of the region with the known elements for it. The most important goal of Russia's colonization was immigration of old Mohammedan and exchanging them with new Christian aspects. The major part of immigrants from Russia, Erzurum and Kars settled in Akhaltsikhe region.

The Treaty of Adrianople vividly showed that the Ottoman Empire has lost major part of military force and was not successful in diplomacy. The Ottoman Empire could not go far from the conditions set by Russia and was forced to accept all the offered conditions. In this aspect after Treaty of Kuchuk-Kainarji, the treaty of Adrianople was the most severe agreement being signed in the Ottoman history which was lately followed by Armenian problems in Ottoman Empire. With this victory Russians were given the opportunity to start long planned project of State of Armenia. The ethnic structure of Akhaltsikhe region was beneficial in the future for Armenians. Russia intended to use State of Armenia as buffer zone against Ottomans and Iran. Georgia considered Russia's occupation of Akhaltsikhe as one of the steps made for unification of the country. Georgian principalities and kingdoms being allied and sometimes fighting with each other were under one rule which seemed to be progressive event which to its part would have positive impacts at future prospects.

Firat Çakır's

Published Scientific Papers

1. Fırat Çakır, "Ottoman – Iran - Russian Rivalry in the South Caucasus Between the Years 1792 and 1806", International Black Sea Coastline Countries Symposium, Batumi, 2019, ISBN 978-605-7875-69-3, p. 110-123.

2. Fırat Çakır, "The Struggle of Pashas in Akhaltsikhe: Selim and Sherif Pasha", International Black Sea Coastline Countries Symposium, Batumi, 2019, ISBN 978-605-7875-69-3, p. 110-123.

3. Fırat Çakır, Current Events in the South Caucasus and Province of Akhaltsikhe in 1774-1787 (According to Turkish Sources), Georgian National Academy of Sciences Ajara Autonomous Republic Regional Scientific Centre, "Transactions" IV., Batumi, 2019, ISSN 2449-2507, p. 92-96.

4. Fırat Çakır, "The Caucasus Front in the Russo-Ottoman War of 1787-1791", Georgian National Academy of Sciences Ajara Autonomous Republic Regional Scientific Centre, "Transactions" V., Batumi, 2019, ISSN 2449-2507, p. 126-133.

5. Fırat Çakır, "Selim Khimshiashvili - Ottoman's Rebel Pasha", International Scientific Conference "Humanities in the Information Society – III, Batumi, 2018. (to be published - A reference is presented)